

Pasijų Vaikelis Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios koplyčioje

Tojana Račiūnaitė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Dominikonų g. 15/1, LT-01131 Vilnius

tojana.raciunaite@vda.lt

——— Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios sienų tapyboje sutinkamas Vaikelio Jėzaus, laikančio kančios įrankius, atvaizdas. Tai vadinamasis Pasijų Vaikelis – iš esmės simbolinis motyvas, jungiantis vaikystės ir mirties realybes. Kadaisė šis metaforinis, sapniškas reginys turėjo savą suvokimo ir matymo kontekstą, šiandien prarastą, o gal pamirštą. Straipsnyje aptariama jo ikonografinė genezė ir istorinis kontekstas Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios šoninės Dievo Apvaizdos (vėliau – Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos) koplyčioje, bandoma rekonstruoti šio motyvo reikšmę bendresniame bažnyčios prienavio abiejų koplyčių įrangos ir sienų tapybos ikonografiniame kontekste. Atskleidžiama, jog, orientuojantis į šių koplyčių vienas priešais kitą įrengtus altorius, formuota dar viena ikonografinės programos ašis – Kristaus kančių, arba pasijų, ciklas, kuris tarytum kerta pagrindinės navos išilginę pasakojimo vaizdais ašį. Straipsnyje bandoma pagrįsti prielaidą, kad XVIII a. antros pusės bažnyčios polichromija buvo glaudžiai susieta su altorių titulinų atvaizdų ikonografija.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus Šv. Teresės bažnyčia, Pasijų Vaikelis, Prahos Kūdikelis Jėzus, Dievo Apvaizdos koplyčia, Kristaus kančios vaizdai, Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos paveikslas.

Šį tyrimą paskatino dvi aplinkybės. Pirma – pastaraisiais metais, restauruojant Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios sienų tapybą, Dievo Apvaizdos (Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos) koplyčios skliaute atidengti vélyvesni užtapymai nuo Vaikelio Jėzaus, laikančio kančios įrankius, atvaizdo. Restauravimo procesui visuomet praverčia konkretaus motyvo ikonografiniai tyrimai, taip pat pačios koplyčios įrangos, jos istorinės ir meninės raidos analizė [1-2 il.]. Antrasis tyrimo impulsas – tai šio *Acta Academiae Artium Vilnensis* numerio tema *Sapnai ir vizijos Lietuvos dailėje*, kuri atkreipė dėmesį į Vaikelio Jėzaus su kančios įrankiais motyvą kaip iš esmės sapnišką, metaforišką, vizijai artimą reginį. Nors apie Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios sienų tapybą gan plačiai ir detaliai rašyta¹, minėta Dievo Apvaizdos koplyčios skliauto tapyba, jos ikonografinis kontekstas atidžiau netyrinėti. Taip pat atskirai ir nuosekliai neanalizuota ir pati bažnyčios prienavyje įrengta minėta koplyčia, jos altoriaus plastika ir ikonografija, rašytiniuose ir vaizdiniuose šaltiniuose fiksuotų kūrinių kaita. Plačiau neapartots ir šios koplyčios dekoro prasminės sąšaukos su priešais ją esančia Nukryžiuotojo koplyčia, kitais Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios ikonografiniais elementais.

Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios prienavio ikonografinės programos klausimas

1763–1767 m. Vilniaus Šv. Teresės bažnyčią papuošusi Motiejaus Sluščianskio² sienų tapyba – vientisos, tačiau sudėtingos, daugiaplanės ikonografinės programos. Pagrindinės navos sienose ir skliautuose reprezentuojami basųjų karmelitų reformatorės ir mistikės šv. Teresės Avilietės svarbiausi gyvenimo momentai, jos vizijos. Šoninių navų skliautų embleminėse kompozicijose perteikti basųjų karmelitų dvasingumo aspektai, trijų

1 [Romualdas Firkovičius], Šv. Teresės bažnyčios ir Aušros Vartų (Gorkio 88) eksterjero ir interjero aprašymas. Architektūros paminklo techninės apžiūros aktas 1973 12 28, priedas nr. 1, R-41, in KCP archyvas, AtR 42 BC; Vladas Drėma, „Twórcy kościoła Św. Teresy w Wilnie“, *Biuletyn Historii Sztuki*, nr. 46 (1976): 297–298; Tojana Račiūnaitė, „Apie Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios freskų ikonografiją“, in „Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 7, (1996): 97–150; Tojana Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003), 210–241.

2 Motiejus Sluščanskis (Matthias Słuszczański, m. po 1769) gyveno ir dirbo Vilniuje, minimas kaip Karmelio Švč. M. Marijos arkibrolijos prie Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios pirmininko pavaduotojas. Daugiausia polichromavo bažnyčias, rekonstruotas po XVIII a. vid. gaisrų; *Lietuvos dailininkų žodynas XVI–XVIII a.*, t. 1, sudarė Aistė Palušytė (Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2005), 240–241.

1.
Motiejus Sluščianskis, Pasijų Vaikelis, Vilniaus
Šv. Teresės bažnyčios šoninės koplyčios skliauto
tapyba prieš restauravimą, Indrės Valkiūnienės
nuotrauka, 2020

Infant of the Passion, painting on the vault of the
side chapel of St Theresa's Church in Vilnius before
conservation

2.
Motiejus Sluščianskis, Pasijų Vaikelis, Vilniaus
Šv. Teresės bažnyčios šoninės koplyčios skliauto
tapyba po restauravimo, Indrės Valkiūnienės
nuotrauka, 2020

Infant of the Passion, painting on the vault of the
side chapel of St Theresa's Church in Vilnius after
conservation

pakopų mistinio kelio idėja³. Archivoltuose, skiriančiuose šonines navas į pereinamas koplyčias, reprezentuoti Karmelio istorijai svarbūs šventieji vyrai ir moterys, bažnyčios hierarchai ir vienuoliai atsiskyrėliai. Navų sienose – iliuzinėse altorių retabulus primenančiose kompozicijose nutapyti karmelitams aktualiausi bibliniai ir hagiografiniai siužetai. Prienavio centrinėje dalyje skliautuose virš portalo esančiose embleminėse kompozicijose reprezentuojamas pats Basųjų karmelitų ordinas, jo steigėjai – pranašai šv. Elijas ir šv. Eliziejus, karmelitų reformatoriai ir didieji mistikai šv. Teresė, šv. Kryžiaus Jonas. Abipus įėjimo ir virš jo įkomponuoti kartušai su fundaciniiais įrašais, pristatančiais pačią Vilniaus Šv. Teresės bažnyčią, greta, prienavio sienose, – dvi šv. Teresės gyvenimo scenos: *Iviltuvės* ir *Kristaus su žaibais vizija: šv. Teresė duoda įžadus savo globėjui šv. Juozapui*. Taip centrinėje prienavio dalyje prasideda vaizdinis inskripcijų palydimas pasakojimas apie basųjų karmelitų vienuoliją ir jai tarytum atstovaujančią šv. Teresę, kuris vystomas visoje pagrindinės navos sienų tapyboje ir užbaigiamas virš altoriaus iškylančiame kupolo skliaute, reprezentuojant šventosios mirtį ir apoteozę⁴. Tačiau šoninėse prienavio dalyse, kuriose įrengtos dvi viena priešais kitą orientuotos atviros koplyčios, greičiausiai buvo formuota dar viena ikonografinės programos ašis. Dešinėje, žiūrint į didįjį altorių, pusėje įrengta Nukryžiuotojo Jėzaus koplyčia, kurioje dar iki 1760 m. gaisro buvo garsus Nukryžiuotojo atvaizdas⁵. Po gaisro 1763 m. ji buvo naujai įrengta, jos sienos ištapytos Kristaus kančios paveikslais⁶. 1783 m. koplyčia buvo perstatyta joje įrengiant Pociųjų šeimos mauzoliejų⁷. Tuomet koplyčios sienų tapyba didžia

3 Šoninių navų skliautuose esančių embleminių kompozicijų ir šv. Teresės vizijų tapybos pagrindinėje navoje ikonografinė analizė parodė, kad „arčiausiai prie įėjimo esančių visų trijų navų dalį „jungia“ šv. Teresės gyvenimo scenos ir įvaizdžiai, susiję su vandens simbolika, vidurinės navų zonos tapyboje raiškus ugnies motyvas, o artimiausia altoriui navų dalis reprezentuoja mistinių sužiedotuvių, dieviškos meilės įvaizdžius. Tokia pagal simboliką besidalijančių horizontalių zonų seka, judant nuo bažnyčios prienavio link altoriaus, atitinka tris mistinio patyrimo kontempliacijos kelyje pakopas: apsaivalymą, apšvietimą ir susivienijimą.“; Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai*, 222.

4 Plačiau žr.: *Ibid.*, 236.

5 1760 m. liepos 23 d. Liublino basųjų karmelitų kapituloje buvo nuspręsta Nukryžiuotojo statulą iš jų vienuolyno refektoriaus pergabenti į Vilniaus nuo gaisro nukentėjusią Šv. Teresės bažnyčią. Tai buvo padaryta po remonto 1764 m. gegužės 3 d., per Šv. Kryžiaus atradimo šventę; LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 315, l. 327. Šia proga t. Švč. M. Marijos Maksimilijonas (Karpowiczius) sakė pamokslą, kuris buvo publikuotas 1765 m. Vilniuje; Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai*, 158–160.

6 Vilniaus basųjų karmelitų vienuolyno kronika, in LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 315, l. 392.

7 Apie Pociųjų koplyčią, jos architektūrą ir stiuکو dekorą rašyta nedaug, ji verta gilesnių tyrimų. Maria Kalamajska-Saeed teigia, kad šią koplyčią, kaip ir Aušros Vartų kiek vėliau, galėjęs įrengti Kazimieras Jelskis; Maria Kalamajska-Saeed, *Ostra Brama w Wilnie* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990), 52. Marija Matušakaitė kelia prielaidą, jog šių koplyčių dekorą, kaip ir Sudervės bažnyčios altorių, autorius yra Gulmanas; Marija Matušakaitė, „Dailininkas, puošęs Aušros

dalimi buvo sunaikinta. Priešingoje pusėje įrengta kita Dievo Apvaizdos kopyčia (dabar vadinama Švč. Mergelės Marijos) su vieno tarpinio vėlyvojo baroko stiuko lipdyba dekoruotu altoriumi. Šios kopyčios skliaute rokailių apsuptame ovalaus formato kartuše atsiveria Vaikelio Jėzaus su kankinimo įrankiais kalvoto peizažo fone motyvas. Kyla klausimai, kaip atrodė pirminė jo aplinka, koks buvo jo ikonografinis kontekstas, kaip buvo kuriamas ryšys su kita prienavio dalies sienų tapybos ikonografija? Siekdami atsakyti į šiuos klausimus, straipsnyje aptarsime Vaikelio Jėzaus su kančios įrankiais motyvo ištakas ir reikšmę, iškelsime jo ikonografinius provaizdžius ar analogus. Taip pat, remdamiesi XIX a. ir XX a. pradžios Vilniaus šv. Teresės bažnyčios inventoriais⁸, 1927–1930 m. ir 1970 m. bažnyčios interjero fotofiksacija⁹, nagrinėsime Dievo Apvaizdos kopyčios meninės įrangos istorinę raidą.

Straipsnyje keliama Vaikelio Jėzaus su *arma Christi* ikonografinio konteksto problematika įsiaužia į gan platų Lietuvos bažnytinės dailės pasijinės ikonografijos tyrimų kontekstą. Neaprepiant visos šios tematikos istoriografijos, norėtusi išskirti Rūtos Janonienės Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje buvusių kopyčių komplekso tyrimą, iškeliantį neišlikusią Kristaus kalėjimo kopyčią, Kristaus laiptus, kurių sienos XVIII a. buvo dekoruotos tapytais Kristaus kančios paslapčių vaizdais¹⁰. Interpretuojant *arma Christi* motyvo paskirtį kopyčių ir altorių dekore reikia paminėti Laimos Šinkūnaitės ir Indrės Šiurkutės ikonografinius tyrimus¹¹, Regimantos Stankevičienės ir Gabijos Surdokaitės-Vitienės Jėzaus atvaizdų tam tikriems ikonografiniams tipams skirtus darbus¹². Reikšmingą

Vartų kopyčią“, in „Aušros Vartų Švč. Marijos Gailestingumo Motinos paveikslas“, sudarė Alfredas Širmulis, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 10, (1997): 28–37.

8 Vilniaus Šv. Teresės (Aušros Vartų) bažnyčios ir basųjų karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4014; 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 153–187; 1828, f. 694, ap. 1, b. 3670, l. 258–298; 1830, f. 694, ap. 1, b. 3777, l. 194–245.

9 Wilno kościół św. Teresy malowidla, wnętrzo przed restauracją. Fot. J. Bułhaka, 1928–1930, in LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 281; Wilno kościół św. Teresy, in LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 282; Šv. Teresės bažnyčios interjero nuotraukos, 1970, in KPC, f. 41.

10 Rūta Janonienė, „Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoruotų ikonografinės programos: Kristaus kančios tema“, in „Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvoje dailėje“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 7 (1996): 174–200.

11 Laima Šinkūnaitė, „Pasijinė Kristaus ikonografija Pažaislio kamaldulių vienuolyne“, *Logos* 48 (2006): 66–174; Indrė Šiurkutė, „XVII–XVIII amžiaus Nukryžiuotojo altoriai Lietuvoje: atvaizdo prasmės retabulo ikonografijos kontekste“ (daktaro disertacija, Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, 2016).

12 Regimanta Stankevičienė, *Antakalnio Jėzus ir kiti stebuklingojo Jėzaus Nazariečio atvaizdai Lietuvoje* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017); Gabija Surdokaitė-Vitienė, *Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017).

šiam straipsniui impulsą suteikė Astos Giniūnienės Kryžiaus kelio stotis nagrinėjanti monografija, kurioje išskiriamas ir trumpai aptariamasis ir Kristaus kančios paslapčių vaizdavimas basųjų karmelitų bažnyčių sienų tapyboje¹³, taip pat – Laimos Šinkūnaitės straipsnis „Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčia: neregamentuotas *Via Crucis* freskų ciklas“, parodęs galimą Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios pasijinio ciklo rekonstravimo kelią¹⁴.

Pamaldumo Jėzaus Vaikystei bruožai

Nuo pat Vaikelio Jėzaus kulto ištakų jo gyvenimo pradžia buvo regima ir skaitoma pabaigos akivaizdoje: Betliejaus lopšio ir Kryžiaus medžio relikvijos Romoje nuo VII a. buvo eksponuojamos ir garbinamos kartu¹⁵. Jėzaus gyvenimas iki dvylikos metų buvo apmąstomas Dievo Įsikūnijimo paslapties akivaizdoje. Viduramžiais Vaikelio Jėzaus kultą labiausiai puoselėjo ir gilino cistersai, pranciškonai, augustinai, o nuo XVI a. pabaigos – jėzuitai, basieji karmelitai ir kitos kontempliatyvios vienuolijos¹⁶.

XVII a. pamaldumas Vaikeliui Jėzui įgijo naują postūmį dėka Be-aune (Prancūzija) Karmelio vienuolės Švč. Sakramento Margaritos (Perigot, 1619–1648)¹⁷. Margarita, mirus motinai, labai anksti buvo atiduota į basųjų karmeličių vienuolyną. Jaunutė, silpnos sveikatos vienuolė turėjo dovaną regėti mistines vizijas. Vienoje jų, siaučiant karui ir karmelitams jau ruošiantis trauktis iš konvento, Margarita išgirdo Jėzaus žodžius: „Tarnaudama mano Vaikystės paslaptims nugalėsi visus sunkumus.“ Įkvėpta šių žodžių vienuolė sukūrė naują maldos formą – „Mažąjį rožinį“, arba iš 15 dalių (karoliukų) susidedančią karūnelę, suderintą su Kristaus Vaikystės paslapčių apmąstymais¹⁸. Maldų sudėstymą pagal Švč. Trejybės ir dvylikos

¹³ Asta Giniūnienė, *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013), 37.

¹⁴ Laima Šinkūnaitė, „Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčia: neregamentuotas *Via Crucis* freskų ciklas“, *Logos* 66 (2011): 153–166.

¹⁵ Krystyna Kuźmak, „Dziecię Jezus“, in *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, pod red. Romualda Łukaszyka, Ludomira Bieńkowskiego, Feliksa Gryglewicz (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 1983): 470.

¹⁶ Šio kulto teologinius pagrindus formavo Petras Damianis, Anzelmas Kenterberietis, Bernardas iš Claircaux ir kt.

¹⁷ <http://enfantjesusdebeaune.free.fr/2017/POLONAIS/ma-gorzata-od-naj-wi-tszego-sakramentu.html>.

¹⁸ Šio rožinio tokia seka: 3 pirmieji karoliukai: 3 kartus „Tėve mūsų“ Vaikelio Jėzaus, Dievo Motinos ir šv. Juozapo pagarbinimui, 12 kitų karoliukų – 12 kartų „Sveika Marija“, skirtų pagerbti dvylikai pirmųjų Jėzaus metų. Po kiekvienos maldos kartojama: „Ir Žodis tapo Kūnu ir gyvena tarp mūsų.“

Jėzaus metų paslaptis sesuo Margarita papildė trumpais savo apmąstymais. Jėzaus dvylika pirmųjų gyvenimo metų čia buvo susieti su dvylika NT aprašytų jo gyvenimo įvykių-paslapčių: Įsikūnijimo, Apsilankymo, Laukimo, Gimimo, Apipjaustymo, Paaukojimo, Karalių pasveikinimo, Bėgimo į Egiptą, Buvimo Egipte, Grįžimo į Nazaretą, Slapto gyvenimo Nazarete, Suradimo šventykloje¹⁹. Paakinta dar vienos vizijos, sesuo Švč. Sakramento Margarita įsteigė bendruomenę Kūdikelio Jėzaus Šeima šiai pamaldumo formai praktikuoti. Kadangi „Mažasis rožinis“ daug kam padėdavo, garsas apie jo sudarytoją ir populiarintoją mažąją basųjų karmelitų vienuolę (ji buvo apie 1, 2 m ūgio) pasiekė ir karališkąjį dvarą. Vienuolė buvo paprašyta pasimelsti už karalienę Oną Austrijietę, kad ji pagimdytų sūnų. Karalienei dar nežinant, kad ji nėščia, sesuo Margarita pranešė apie būsimą princo gimimą, ir 1638 metų rugsėjo 5 dieną nevaisinga laikyta Ona Austrijietė pagimdė sūnų. Švč. Sakramento Margaritos meditacijų ir maldų Vaikeliui Jėzui tekstai buvo perrašinėjami, verčiami, publikuojami. 1680 m. lenkų kalba jie buvo išleisti Varšuvoje²⁰. Kiek vėliau šv. Pranciškus Salezietis Vaikelio Jėzaus apmąstymus išvystė į metodišką rekolekčių praktiką, o patį Jėzų vaikystėje interpretavo kaip vienuolinio gyvenimo modelį²¹.

Vaikelio Jėzaus statulėlės: jų kilmė ir kultas

Jėzus vaikystėje reprezentuotas jau ankstyvosios krikščionybės dailėje su Švč. Mergele Marija, taip pat įvairiose naratyvaus pobūdžio scenose, pradedant Karalių pasveikinimu²². Tačiau savarankiški Vaikelio Jėzaus atvaizdai išpopuliarėjo nuo XV a. antros pusės: statulėlės iš medžio, porceliano ar terakotos XV–XVI a. būdavo talpinamos į vienuolynų, jų šventovių ir pasauliečių namų nišas ir net pamatus, prašant palaimos, apsaugos. Atvežtos iš Betliejaus Vaikelio Jėzaus figūrėlės būdavo prilyginamos šventųjų relikvijoms.

XVI–XVII a. jau galima fiksuoti tam tikrą Vaikelio Jėzaus kulto centrų tinklą nuo *Arocoeli Bambino Gesu* Romoje, *Santo Nino* Atochoje

¹⁹ <https://www.karmel.pl/krol-laski-dzieciatko-jezus-z-beaune/>.

²⁰ *Naboženstwo do Najświetszego Dzieciństwa Pana Jezusa* (Warszawa, drukował Karol Ferdynand, 1680).

<https://polona.pl/item/nabozenstwo-do-naswietszego-dziecinstwa-pana-jezvsa,NzQwNTA4NzQ/125/#info.metadata>.

²¹ Kuźmak, „Dziecię Jezus“, 471.

²² Źr.: Ewa Tatar-Próchniak, „Postać Dziecięcego Chrystusa w sztuce wczesnochrześcijańskiej“, *Roczniki Humanistyczne*, t. 26, zeszyt 4 (1978): 13–18.

(Ispanija), *Le petit Roi de Grace* basujų karmeličių konvente Beaune (Prancūzija) ir Dinanto (Belgija), Altenhohenau ir Rutbergo (Bavarija), taip pat mūsų bažnytinėje dailėje „žinoto“ bei gerbto Prahos Vaikelio Jėzaus – *Pražské Jezulátko*²³. Šių dažnai nedidelių rengiamųjų statulėlių kilmė siejasi su Ispanija. Viena seniausių – Atochos (Madrido priemiestis) Vaikelio Jėzaus statulėlė, uždedama ant Švč. Mergelės Marijos statulos rankų²⁴. Anot legendos, Vaikelis Jėzus naktimis palikdavęs savo motiną ir išeidavęs padėti žmonėms, gelbėti juos nuo įvairių negandų. Kitą dieną jis vėl būdavo savo ankstesnėje vietoje, pas Švč. Mergelę, tik žmonės pastebėdavę jo susipurvinusius batelius ar apibrizgusius drabužėlius, kurie liudijo, jog Vaikelis keliauęs. Šis Jėzaus vaikystėje atvaizdas buvo pramintas „keliaujančiu“, ilgainiui jam buvo suteikti ir piligrimo atributai – lazda, gertuvė, krepšys, skrybėlė, jis imtas vaizduoti ir atskirai. Taip ėmė formotis keliaujančio Vaikelio Jėzaus ikonografija ne tik kuriant rengiamąsias statulėles, bet ir grafikoje bei tapyboje. Lygiagrečiai pagal ispanišką pavyzdį susiformavo Vaikelio Jėzaus kaip mažojo karaliaus ikonografija, kur jis vaizduotas su karūna ir skeptru, vilkintis puošniais ilgais rūbais. Šios statulėlės dažniausiai statytos šventovėse ant altorių arba nišose, neretai joms būdavo įrengiamos specialios vitrinos, kuriose jos panašėdavo į brangias relikvijas relikvijoriuose²⁵.

XVII a. pradėjo formotis karmelitiškieji Vaikelio Jėzaus figūrėlių kulto centrai. Tai inspiravo ir pačios šv. Teresės Avilietės pamaldumas Vaikeliumi Jėzui, liudijimai, kad šventoji turėjusi Jėzaus statulėlę, kurią vežiojosi į visus savo steigiamus ar lankomus vienuolynus²⁶. Kita inspiracija – tai jau minėta sesers Švč. Sakramento Margaritos naujai įdiegta meditatyvaus pamaldumo forma Jėzaus Vaikystei. Tai jos įkvėptas Normandijos didikas Gastonas de Renta 1643 m. atsiuntė į Beaune vienuolyną Vaikelio Jėzaus figūrėlę, kurią čia pradėta garbinti kaip Malonės Karaliaus atvaizdą²⁷.

23 Ibid., 471. Žr.: Josef Forbelský, Jan Royt ir Mojmír Horyba, *The Holy Infant of Prague* (Praque: Aventinum Publishing House, 2002).

24 Tokio tipo statulos (marionetės) XVIII–XIX a. buvo paplitusios ir Italijoje, žr.: Nina Goskerell, *Il Bambino Gesù. Italianische Jesuskindfiguren aus drei Jahrhunderten*, Sammlung Hiky Mayr (Wien: Bayerisches Nationalmuseum und Hiky Mayr, 1998), 149–151.

25 Be Vaikelio Jėzaus, sutinkamos ir Švč. Mergelės Marijos Kūdikelio rengiamosios statulėlės. Viena garsiausių – *Maria Bambina* yra Milano Švč. Mergelės Marijos Angeliškosios bažnyčioje; Goskerell, *Il Bambino Gesù. Italianische Jesuskindfiguren aus drei Jahrhunderten*, 56–57.

26 Tiesa, šv. Teresės apmąstymuose pats Kūdikelis Jėzus gan retai sutinkamas, jis buvo glaudžiai susijęs su šventosios puoselėjamu pamaldumu šv. Juozapui, figūravo kaip neatskiriama šio pamaldumo dalis.

27 <http://enfantjesusdebeaune.free.fr/2017/POLONAIS/ma-gorzata-od-naj-wi-tszego-sakramentu.html>.

3.
Prahos Kūdikelis Jėzus, Pietų
Vokietija, XVIII a. I p., drobė,
aliejus, © Diözesanmuseum Freising,
Walterio Bayerio nuotrauka

Infant Jesus of Prague, South
Germany, 1st half 18th c., oil on
canvas

Lygiagrečiai klostėsi Prahos basųjų karmelitų Vaikelio Jėzaus statulėlės kultas. Vadinamasis Prahos Jėzusėlis – 45 cm dydžio vaško lėlytė, vilkinti puošniais tekstilės rūbais, laikanti skeptrą, karūnuota imperatoriška karūna [3 il.]. Šis atvaizdas taip pat ispaniškos kilmės, nuo XVI a. vidurio jis priklausė Manrique de Laros šeimai, o jos atstovei Marijai Manrique de Larai ištekėjęs už Bohemijos didiko Vratislavo Pernšteino, kaip kraitis atsivežtas į Prahą. 1628 m. Marijos duktė ponija Polyxena de Lobkowitz Vaikelio Jėzaus statulėlę padovanojo Prahos karmelitams, kurie išgarsino jos maloningumą ir stebuklus²⁸.

²⁸ Forbelský, Royt ir Horyba, *The Holy Infant of Prague*, 24–26.

Taip Vaikelio Jėzaus rengiamosios statulėlės tapo karmelitiškosios ikonografijos dalimi, jos specifiniu dėmeniu. Krokuvos Nekaltojo Prasadėjimo vienuolyno koplyčioje jau XVII a. buvusi Vaikelio Jėzaus figūrėlė, aprenpta tekstilės drabužiais, greičiausiai irgi atvežta iš Ispanijos. Vaikelio Jėzaus figūrėlės buvo gerbiamos ir Lvovo, Pšemyslio, Černės basųjų karmelitų bažnyčiose²⁹, o Višničo Išganytojo basųjų karmelitų vienuolyne Jėzaus statulėlę puošė ir gausios brangenybės: 34 rubinai, 50 mažų perliukų ir 7 didesni perlai, taip pat aukso grandinėlės ir kitos puošmenos³⁰. Ispaniškojo tipo statulėlė – pragiškio „Jėzusėlio“ kartotė, kaip vėliau paaiškės iš šio teksto, turėjo savą vietą ir kultą Vilniaus Šv. Teresės basųjų karmelitų bažnyčioje.

Arma Christi ir Vaikelis: ikonografiniai variantai meditacijai

Nuo ankstyvosios krikščionybės laikų Išganytojo kančios įrankiai buvo suvokiami kaip ginklai, kuriais Jis nugalėjo mirtį ir šėtoną. Viduramžiais šių objektų pergalingą atspalvį pakeitė siekis apmąstyti ir kiek įmanoma asmeniškai išgyventi Kristaus kančias. Jie padėdavo įsijausti į Išganytojo patirtus pažeminimus, kurių meditacija tapdavo ginklu ir skydu tikinčiajam kovojant su nuodėme³¹. Viduramžių ikonografijoje *arma Christi*, kaip ir penkios Kristaus žaizdos, pateikiami kaip savarankiški vaizdavimo objektai – savaimė iškalbingi simboliai. Pradžioje *arma Christi* ikonografija aprėpė vos porą daiktų – erškėčių vainiką ir rimbą, vėliau jų arsenalas pamažu plėtėsi iki išvystytų ir aprėpiančių gausybę detalių *Theatrum Passionis Christi* vaizdinių [4 il.]³².

Arma Christi dažnai naudoti altorių ir koplyčių puošyboje, tapybą apipavidalinčioje stiuko lipdyboje, pavyzdžiui, Pažaislio kamaldulių kapitulos salėje, kur atitinkamų Kristaus kančios atributų išdėstymas susietas su jų supamų freskų vaizdiniu naratyvu – konkrečiais Kristaus kančios momentais³³. Panašiai ir Antakalnio Trinitorių bažnyčios frize, kur angelų

²⁹ <https://www.karmel.pl/praga-cudowne-praskie-dzieciatko-jezus-jezulatko/>.

³⁰ Józef Benignus Wanat OCD, *Zakon Karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975* (Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów bosych, 1979), 358–359.

³¹ Šiurkutė, „XVII–XVIII amžiaus Nukryžiuotojo altoriai Lietuvoje“, 64.

³² Rudolf Berliner, „Arma Christi“, in *The freedom of Medieval art* (Berlin, 2003), 97–191; Aneta Kramiszewska, „Zatopiona w męce Syna: wizerunki Matki Bożej w otoczeniu „arma passionis“ (XIV–XVIII wiek)“, *Salvatoris Mater* 14, nr. 1–4 (2012): 149–166.

³³ Žr. Laima Šinkūnaitė, „Pasijinė Kristaus ikonografija Pažaislio kamaldulių vienuolyne“, *Logos* 48 (2006): 172.

4.
Hieronim Wierix, *Theatrum Arma Christi*, XVII a. I p., vario raižinys, Britų muziejus

Theatrum Arma Christi, 1st half 17th c., copper engraving, British Museum

laikomi kančios įrankiai grupuojami pagal jų istorinio panaudojimo chronologiją – Kryžiaus kelio eigą³⁴. XV–XVIII a. *arma Christi* buvo įtraukiami į įvairias vaizdines sistemas, kur įgydavo metaforinę prasmę ir embleminį ryšio su kitais elementais pobūdį³⁵. Jie sutinkami ir Prisikėlusio Kristaus atvaizduose, ir greta Švč. Mergelės Marijos, formuodami jos specifinį Dievo Motinos Skausmingosios ikonografinį tipą. *Arma Christi* figūruoja ir kaip šventųjų atributai, pavyzdžiui, šv. Augustino, šv. Klaros, šv. Pranciškaus Asyžiečio, šv. Teresės Avilietės, šv. Krispino ir kitų.

Vaikelio Jėzaus su kančios įrankiais motyvas ypač išpopuliarėjo nuo XVI a. pabaigos. Jo figūra, papildyta atitinkamais simboliais, panašiai kaip *putto* ar *locus genius*, tapo savitų konceptų, apmąstymui ir meditacijai

34 Stankevičienė, *Antakalnio Jėzus*, 61.

35 Shannon Gayk, „Early Modern Afterlives of the arma Christi“, in *The arma Christi in Medieval and Early Modern Material Culture: With acritical edition of „O Vernicle“*, ed. by Lisa H. Cooper and Andrea Denny-Brown (Routledge, 2014), 274.

skirtų teologinių idėjų nešėja. Pati savarankiškai vaizduojamo Vaikelio Jėzaus su atitinkamais simboliais genezė siektų dar XV a. antrą pusę, kai Vakarų Europos (daugiausia vokiškų kraštų) grafikoje susiformavo Vaikelio Jėzaus kaip Naujųjų metų linkėjimų pasiuntinio ikonografija³⁶. Šiuose medžio ir vario raižiniuose Vaikelis Jėzus vaizduotas su linkėjimų tekstais banderolėse ir įvairiais juos įprasminančiais simboliniais daiktais, gyvūnais, augalais.

Vaikelio Jėzaus su kančios įrankiais ikonografija pirmiausia suklestėjo religinės emblemikos grafinėse iliustracijose ir iš jų buvo perkeliama į tapybinę raišką. Kitaip sakant, molbertinės ir sienų tapybos meistrai idėjų ir motyvų sėmėsi žodį ir vaizdą jungiančioje emblemikoje. Simboliniai apmąstymui skirti vaizdiniai, kurių kūryboje pirmavo šv. Ignaco Lojolos meditacijų mokslo įkvėpti jėzuitai, davė svarbių impulsų ne tik asketikai, naujų maldos metodų kūrybai, bet ir ikonografijai. Jėzaus vaikystėje vaizdiniui ypač daug dėmesio skyrė Vilniaus profesų namų prepozitas ir Lietuviškosios bei Lenkiškosios provincijų vizitatorius Martynas Hińcza (1592–1668). Kaliče, Poznanėje ir Ingolštate studijavęs teologijos profesorius³⁷ Jėzaus gyvenimo pradžios įvykius interpretavo kaip teologinių Įsikūnijimo ir Išganyimo paslapčių meditacijų šaltinius, 1638 m. knygoje *Pamaldus Jėzaus vaikystės apmąstymas* jis pateikia šešiasdešimt septynias Jėzaus vaikystės epizodų meditacijas³⁸. Štai 1641 m. meditacijų knygoje *Kryžiaus išaukštėjimas* jis „regi“ kaip vos išsiritęs iš motinos iščių mažasis Jėzus siekia kryžiaus³⁹. Hińcza savo apmąstymuose išryškina nekalto kūdikio ir kryžiaus, kaip mirties įrankio, jungties paradoksą. Jis medituoja Jėzaus patirtą neturtą, pažeminiamą, kurią įkūnija Betliejaus tvartas, ir amžiną džiaugsmą, kurią išreiškia nuostabaus sodo, po kurią jį vedžioja Marija ir Juozapas, vaizdinys⁴⁰.

36 *Lexikon der Christlichen Ikonographie. F-K*, t. 2, Chefredakteur dr. Oskar Hall (Rom-Freiburg-Basel: Herder, 1990), 406; Goskerell, *Il Bambino Gesù. Italianische Jesuskindfiguren aus drei Jahrhunderten*, 25.

37 Alicja Bielak, „O roli wzroku i obrazu w twórczości medytacyjnej Marcina Hińczy“, *Meluzyna*, 1 (6), Rocznik IV (2017): 59. Hińcza – nuo 1633 m. Lenkiškosios jėzuitų provincijos provincijolas, nuo 1636 m. Krokuvos kolegijos rektorius, 1642 m. Vilniaus profesų namų vyresnysis ir Lietuviškosios provincijos vizitatorius; *Słownik Polskich Teologów katolickich*, pod red. Ks. Hieronima Eug. Wyczawskiego OFM (Warszawa: Akademia teologii katolickiej, 1982), 50.

38 [Marcin Hińcza], *Dziecię Pan Jezus, to iest Nabożne rozmyślania o dzieciństwie Pana Jezusowym, tak przed narodzeniem, jako i po narodzeniu* (Kraków: Druk Franciszka Cezarego, 1636).

39 [Marcin Hińcza], *Chwała z Krzyża, której i sobie, i nam nabył Jesus ukrzyżowany* (Kraków: Druk Andrzeja Piotrkowczyka, 1641), 42–45.

40 „Zacne wonne szerokie ućiesznie są Wirydarze w Odrodzie onym górnym- w ktorym zimy nigdy nie masz / mroz nigdy powarzyć nie moze / zieloność nie ginie / zwiednać kwiat nigdy nie moze. Ustawisznie tam lato / to iest nie mas zadniego utrapienia; zadniego sierca scisnienia, boleści zadney <...> Taki Ogirod stworzył Bog Ojciec dla Dzieciątka najmilszego“; *Ibid.*, 248–249.

5.

Jacopo Francia, *Kūdikio Jėzaus sapnas*, vario ražinys, Nacionalinė grafikos kolekcija Miunchene, inv. nr. 1912: 696

Dream of the Infant Jesus, copper engraving

Vaikelio Jėzaus ir kančios įrankių sandūroje atsivėrė ištisa poetinių vaizdinių sfera, kuria galėjo būti naujai ar kitaip, netikėtai ir labai kūrybiškai, perteikiami įvairūs krikščioniško mokymo konceptai⁴¹. Pavyzdžiui, XVI a. Jacopo Francios graviūroje miegančio ant kryžiaus Vaikelio Jėzaus scena palydima Solomono giesmės žodžiais: *ego dormio et cor meum vigilat* („aš miegojau, bet mano širdis budėjo“) (Gg 5,2) ir įrašu *in somno meo requies* („mano sapne atgaiva“) [5 il.].

Tokia ikonografija, neretai įvardijama kaip „Vaikelio Jėzaus sapnas“, siejama ir su apokrifiniu pasakojimu, apie tai, kad šventosios šeimos kelionėje iš Jeruzalės į Nazaretą Vaikelis Jėzus buvo paguldytas miegoti ir tuomet Švč. Mergelei, budėjusiai prie miegančio sūnaus, nusileidę iš dangaus angelai parodė jo būsimos kančios įrankius. XVII–XVIII a. tekstuose aprašoma, kaip Švč. Mergelė, žvelgdama į savo mažą Kūdikį, jau matė jame Skausmų Vyrą, šio vaizdinio ištakose – sugestyvi šv. Jono Damaskiečio meditacija: „Vos tik [Marija] davė pasauliui savo švenčiausią vaisių, skausmo kalavijas jos širdį taip pervėrė, kad tik mirti sau belinkėjo, suvokdama kaip ant kryžiaus, o ne į lopšį Jėzų guldo, kaip grandinėmis, o ne vystyklais jį supa.“⁴²

Lietuvoje žinome keletą molbertinės tapybos pavydžių, kuriuose vaizduotas miegantis Vaikelis Jėzus su *arma Christi*. LDM rinkiniuose saugomas nežinomo Lietuvos XVIII a. dailininko paveikslas *Kūdikėlis Jėzus, miegantis ant kryžiaus* [6 il.].

Paveikslas pirmajame plane: 3 viny (ketvirtąja pritvirtinta Kristaus monograma INRI ant kryžiaus), plaktukas, lošimo kauliukai, žibintas, deglas, rimbas, virvė,

⁴¹ John B. Knipping, *Iconography of the Counter Reformation in the Netherlands. Heaven on Earth* (Leiden: A.W. Sijthoff, Nieuwkoop: B. De Graaf, 1974), 95.

⁴² Magdalena Pielas, *Matka Boska Bolesna. Polska sztuka kościelna Renesansu i Baroku. Tematy i symbole* (Kraków: Universitas, 2000), 39.

6.
Nežinomas dailininkas, *Kūdikėlis Jėzus, miegantis ant kryžiaus*, XVIII a., drobė, aliejus, LNDM

Unknown artist, *Infant Jesus sleeping on the cross*, 18th c., oil on canvas

kuoka, kalavijas su nupjauta ausimi, Judo Iskarijoto pinigė su byrančiais pinigais, replės, metalinė pirštinė, kirvis, kastuvas, smilkytuvas ir kaukolė su dviem sukryžiuotais kaulais, po kuria pavaizduotas žaltys (gyvatė?), įsikandęs rožę. Paveikslas antrajame plane, už miegančio Kūdikėlio, vaizduojamas stulpas su grandine, prie kurio Jėzus buvo nuplaktas, ir gaidys ant jo (liudijantis šv. Petro išsigynimą), kopėčios ir dvi budelių ietys, taurė ir Golgotos kalnas toluoje. Gulintį kūną rėmina raudonos ir rudos draperijos. Kompoziciją viršuje užbaigia Dievas Tėvas, vienoje rankoje laikantis skeptrą, kita atsirėmęs į Žemės rutulį. Žemiau vaizduojamas Šventosios Dvasios balandis, skriejantis link miegančio Kūdikėlio.⁴³

Kūrinyje kruopščiai vaizduojamas kiekvienas *arma Christi* elementas, turintis ne tik simbolinę, įvykių priminimo ar pranašavimo sapne (vizijoje), bet ir apčiuopiamą, realios šventosios relikvijos reikšmę. Šventųjų relikvijų kontekstas atveria Vaikelio Jėzaus kaip mistinio Dievo kūno, kaip šventojo Sakramento sampratą. Jėzaus, miegančio ant kryžiaus tarp kančios įrankių, vaizdavimas tapo ypač populiarus XVIII a. LDK rytinių pakraščių (dab. Ukrainos) tapyboje, čia jis įvardijamas „Kristus – budintį akis“ (*Христос Недреманное Око*)⁴⁴. Šis motyvas XVII–XVIII a. ikonų

⁴³ Jolita Liškevičienė, „Kūdikėlis Jėzus, miegantis ant kryžiaus“, in *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a.*, t. 1, *Tapyba. Skulptūra. Grafika XIX–XX a. pradžia*, sudarytoja Dalia Tarandaitė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003), 142.

⁴⁴ http://volyn-museum.com.ua/news/z_kolekciji_muzeju_volinskoji_ikoni_ikona_khristos_nedremne_oko/2020-04-15-5129. Dėkoju dr. Rūtai Janonienei už šią nuorodą ir įžvalgą apie tokią tendenciją.

7.
Motiejus Sluččianskis,
Pasijų Vaikelis, Vilniaus
Šv. Teresės bažnyčios
šoninės koplyčios skliauto
tapyba restauravimo
metu, fragmentas,
Tojanos Račiūnaitės
nuotrauka, 2022

Infant of the Passion,
paintings on the vault
of the side chapel of
St Theresa's Church
in Vilnius during
conservation, detail

tapytojų buvo perimtas iš embleminio pobūdžio grafinių provaizdžių (daugiausia Nyderlandų), plitusių per leidinius, ir išpopuliarėjo kartu su kitomis simbolinio pobūdžio kompozicijomis, pavyzdžiui, „Kristus – vyndarys“, „Kristus taurėje“⁴⁵. Skirtingai nei vakarietiškuose „Vaikelio Jėzaus sapno“ atvejuose, Ukrainos muziejuose ir privačiuose rinkiniuose aptinkamuose kūriniuose Vaikelis Jėzus vaizduojamas ne nuogas, bet vilkintis jo kūnelį iki pat pėdų dengiančiais rūbeliais, tai galima laikyti tam tikra ištikimybe ikonų tapybos tradicijai, kurioje Kūdikis Jėzus dažniausiai vaizduojamas suvystytas, rečiau apnuogintas.

Pasijų Vaikelis Vilniaus Šv. Teresės bažnyčioje ir jo provaizdžiai

Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios Vaikelis Jėzus vaizduojamas kalvoto peizažo fone, laikantis ant peties kryžių, ietį, ant lazdos pritvirtintą kempinę [7 il.]. Jis, visu korpusu kiek pasisukęs į dešinę pusę, palenkęs galvą, žvelgia į kairę – bažnyčios durų kryptimi. Restauruojant išryškėjo dar viena anksčiau užtapyta detalė – tai jo dešinės rankos laikomas krepšys⁴⁶. Jau ūgtelėjusio Jėzaus, keliaujančio su kryžiumi ir kitais kančios įrankiais, taip pat ir nešamais krepšyje, ikonografija sutinkama Hieronimo Wierixo XVII a.

⁴⁵ Žr. Waldemar Deluga, *Malarstwo i grafika cerkiewna w dawniej Rzeczypospolitej* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2000), 106–148.

⁴⁶ Ačiū restauratorei Andrei Valkiūnienei, parodžiusiai šią detalę. Per ankstesnes skliauto tapybos renovacijas krepšelis buvo visai užtapytas, taip pat pertapyti ir Vaikelio Jėzaus veido bruožai, peizažo fonas.

8.
Hieronim Wierix, *Et in laboribus a iuventute mea*, vario raizinyš, Amsterdamo Rijksmuzeum grafikos rinkiniai

Et in laboribus a iuventute mea, copper engraving. Collections of graphic art, Rijksmuseum, Amsterdam

9.
Peter Overadt, *Et in laboribus a iuventute mea*, vario raizinyš, Wolfenbütteleio Herzogo Augusto bibliotekos Wolfenbütteleio grafikos rinkinyš

Et in laboribus a iuventute mea, copper engraving. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: Graph.

pradžios graviūrose [8 il.], ji palydima žodžiais *et in laboribus a iuventute mea* („nuo jaunystės kenčių, esu prie mirties“) (Psalm 87:16)⁴⁷. Šis motyvas tiksliai kartotas kai kuriuose Vakarų Europos molbertinės tapybos paveiksluose⁴⁸. Mūsų nagrinėjamame sienų tapybos fragmente Wierixo provaizdis kiek transformuotas, ypač skiriasi pačios Vaikelio Jėzaus figūros traktuotė

⁴⁷ Žinomi šios kompozicijos du beveik identiški variantai, skiriasi tik paties Vaikelio veido išraiška; Amsterdamo Karališkojo muziejaus (Rijksmuseum) rinkiniai, <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-66.892>. Ši graviūra buvo viena iš 220 iliustracijų, puošusių 1610 m. Gdanskio cistersų vienuolio Martino Boschmano parengtą ir Antverpene išleistą knygą *Paradisus precum selectarum quibus deuota anima sese oblectari in dies poterit per fratrem Martinum Boschman Gedanensem professum et Supprioem Polpinensem Anno 1610*. Plačiau apie šį veikalą žr.: <https://www.textmanuscripts.com/medieval/boschman-paradisus-precum-60679>.

⁴⁸ Pavyzdžiui, Städelio muziejaus Frankfurte rinkiniuose saugomas apie 1600 m. nežinomo autoriaus ant vario plokštės tapytas paveikslas, tiksliai kartojantis Hieronimo Wierixo graviūrą.

ir judesys. Dar vienas ikonografiškai artimas mūsų nagrinėjamai sienų tapybos kompozicijai kūriny – tai Peterio Overadto (1626–1650) graviūra iš Hercogo Augusto bibliotekos kolekcijos [9 il.]. Tų pačių psalmės žodžių palydimyje graviūroje Jėzus vaizduojamas stovintis, dešine ranka prilaikantis į krūtinę atremtą kryžių, kartu su nendre, rimbu ir ašutine, o kitoje laiko iškėlęs erškėčių vainiką. Overadto raižyto Jėzaus proporcijos, jo lengvo kontraposto poza labai artimos koplyčios skliaute nutapytam Pasijų Vaikeliiui. Tačiau, skirtingai nei freskoje, šioje graviūroje Jėzus stovi ant debesies, dangaus fone, apsuptas spindulių mandorlos. Tokia Vaikelio Jėzaus erdvinės apsupties traktuotė artima Jėzaus Vardo taip pat embleminio pobūdžio ikonografijai, kur Jėzus su Prisikėlimo kryželiu vaizduojamas abstrakčiame dangaus fone, stovintis ant švytinčios graikiškai rašomos Jėzaus vardo santrumpos – IHS⁴⁹. Kitas savo vizionieriška konceptualiąja struktūra giminingas pastarajam ikonografinis tipas – „Vaikelis Jėzus, nugalintis mirtį ir šėtoną“. Jo kompozicijose Vaikelis Jėzus vaizduojamas kaip Prisikėlęs Viešpats, stovintis ant žemės rutulio, pamynęs griaučius, simbolizuojančius mirtį ir žaltį, – prigimtinės nuodėmės simboli⁵⁰.

Grįžkime prie mūsų nagrinėjamos freskos, atrodo, kad joje jungiasi abu mūsų aukščiau aptarti provaizdžiai – Wierixo *Keliaujantis Pasijų Vaikelis* ir Overadto stovintis ant debesies Jėzus. Iš Wierixo graviūros koplyčios skliauto tapyboje perimtas krepšelio motyvas, kurio kilmė galbūt

49 Tokios ikonografijos paveikslai, taip pat tapyti pagal H. Wierixo graviūrų variantus, buvo populiarūs dominikonų aplinkoje, pavyzdžiui, Švč. Jėzaus Vardo atvaizdai sutinkami Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje (DR 61), 437 × 210, XVIII a.; Paminklų sąvadas, 1988, 145), Žemaičių Kalvarijų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikoje; Dalia Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* (Vilnius: Aidai, 2010), 334–335; Liepa Gričiūtė-Šverebienė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011), 164–165.

Kauno benediktinių Šv. Mikalojaus bažnyčioje yra XVII a. I puse datuojamas labiau išplėtotos ikonografijos dvipusio altorėlio paveikslas *Jėzaus Vardo pagarbinimas*. Kompozicijos viršutinėje dalyje vaizduojamas Vaikelis Jėzus su kryžiumi, laiminantis tikinčiuosius, po jo kojomis iš rožių sudaryta jo vardo monograma, žemiau – ją prilaikantys angelėliai ir juosta su lotynišku įrašu iš Laiško filipiečiams „Jėzaus vardui priklaupia kiekvienas kelis danguje, žemėje ir po žeme“ (Fil. 2, 10). Apatinėje kompozicijos zonoje nutapyti suklupę bažnytinės ir pasaulietinės valdžios atstovai; Aušra Vasiliauskienė, *Kauno benediktinių vienuolyno ansamblio meninė savastis. Kauno benediktinių vienuolyno tyrimai*, t. 2 (Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus, 2016), 79. Jėzaus Vardo atvaizdai derinti su Rožinio Švč. Mergelės Marijos ikonografija, taip pat su Dievo Apvaizdos simboliniais įvaizdinimais. Pavyzdžiui, 1796 m. Gintališkės bažnyčioje buvęs procesijų altorėlis su Jėzaus Vardo ir Dievo Apvaizdos paveikslais. Tuo metu bažnyčioje veikė Dievo Apvaizdos brolija; Gričiūtė-Šverebienė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos*, 162.

50 Krystyna Moisan-Jablońska, *Obrazowanie walki dobra ze złem*, ser. Polska sztuka kościelna Renesansu i Baroku, t. 3, *Tematy i symbole. Nauka Kościota* (Kraków: Uniwersitas, 2002), 40–42, il. 3, 4.

susijusi su Atochos keliaujančio *Santo Nino* ikonografija, taip pat kalvoto dramatiško peizažo fonas, iš Overadto – figūros plastika, judesys. Kaip minėta, abi kompozicijos palydimos psalmės žodžių *et in laboribus a iuventute mea* („nuo jaunystės kenčiu, esu prie mirties“) (Psalm 87:16). Inskripcija dar kartą patvirtina motyvo pasijinį aspektą. Tokia sienų tapybos motyvo ikonografinė genezė leidžia tvirtinti, jog koplyčios skliauto tapyba – pasijinio ciklo bažnyčios ikonografinėje programoje dalis.

Prahos Kūdikėlis Jėzus ir Dievo Apvaizdos altorius

Kaip buvo įrengta ir kokie kūriniai puošė Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios koplyčią, kurios skliaute nutapytas mūsų nagrinėjamas Vaikečio Jėzaus su *arma Christi* atvaizdas? Karmelitų kronikoje liudijama, kad 1763 m. vasario mėnesį baigta renovuoti ir visiškai įrengta t. šv. Dionisijaus Vladislovo rūpesčiu Nukryžiuotojo Jėzaus koplyčia, taip pat ir koplyčia, esanti priešingoje pusėje, kurioje iš mūro pastatytas Prahos Viešpaties Jėzaus altorius (*Altare Dominis Jesu Pragensis de mure erectum cum dealbatione et omni (...) perfectum erect.*)⁵¹. XIX a. vizitacijos aktuose minimas priešais Nukryžiuotojo koplyčią esantis Dievo Apvaizdos altorius⁵². Tačiau XX a. pradžios Vladislovo Zahorskiego bažnyčios aprašyme ir panašaus laiko inventoriuje altorius ir jo koplyčia jau turi Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos titulą⁵³, taip pat fiksuojamas ir šio pavadinimo paveikslas, kurį aptarsime kiek vėliau [10 il.].

XIX a. vizitacijose detalesnio Dievo Apvaizdos koplyčios aprašymo neaptinkame, ji net neįvardijama kaip koplyčia, tik nurodoma, jog penktasis altorius iš dešinės pusės (skaičiuojant nuo didžiojo altoriaus) – Dievo Apvaizdos⁵⁴. Nors Dievo Apvaizdos, arba Dievo globos, samprata sutinkama jau ankstyviausiuose Bažnyčios tėvų mokymuose⁵⁵, tačiau Dievo Apvaizdai skirtos pamaldumo formos suklestėjo tik XVIII a. pradžioje, kai ėmė steigtis šio titulo brolijos, kuriose, greta siekimo išlaikyti teisingą krikščioniško mokslo supratimą ir tikėjimą, buvo skatinama ir karitatyvinė – rūpesčio pasaulio

51 Vilniaus basųjų karmelitų kronika, in LVIA, f. 1135, ap. 315, b. 315, l. 392.

52 LVIA, f. 697, ap. 1, b. 3670; f. 694, ap. 1, b. 3671.

53 Wł. Zahorski, Kościół Ostrabramski Św. Teresy, in LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, l. 135; Inwentarz kościoła Św. Teresy u kaplicy Matki Boskiej Ostrabramskiej w Wilnie, 1927, in LMABV RS, f. 318-12081, l. 3.

54 LVIA, f. 697, ap. 1, b. 3670; f. 694, ap. 1, b. 3671.

55 Zofia Pałubka, „Kult Opatrzności Bożej w Kościele katolickim w Polsce“, *Rocznik teologii katolickiej*, t. 8 (2009): 183.

10.

Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios
Dievo Apvaizdos koplyčia,
1928–1930, LVIA

Chapel of the Divine Providence
of St Theresa's Church in Vilnius,
1928–1930

vargingaisiais veikla⁵⁶. Vilniuje Dievo Apvaizdos brolija nuo 1705 m. veikė prie Šv. Kotrynos benediktinių bažnyčios Valavičių koplyčios⁵⁷. Šios veiklos kontekste bažnyčiai popiežius Klemensas XI suteikė Dievo Apvaizdos atleidimų privilegiją, kurią Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis 1708 m. spalio 30 d. patvirtino⁵⁸. Atrodo, kad tai ne tik pirmoji šio titulo brolija Lietuvoje, bet ir ankstyviausia Abiejų Tautų Respublikoje⁵⁹. Nežinia,

⁵⁶ Zofia Pałubka ir Sławomir Brzozecki, „Opatrzność Boża. Kult. Zgromadzenia Zakonne. Bractwa“, in *Encyklopedia katolicka*, t. 14, pod red. Edward Gigilewicz (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2010), 628.

⁵⁷ Liudas Jovaiša, „Šv. Benedikto ordinas“, in *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje*, sud. Dalia Vasiliūnienė (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020), 186.

⁵⁸ Kronika Kościoła i Klasztoru Wileńskiego PP. Benedyktyniek położonego w diecezji wileńskiej..., 1848 03 15, in VUB, f. 4, b. A-2423, 1.

⁵⁹ Lenkijoje ankstyviausia Dievo Apvaizdos brolija įkurta Podolsko Kamienec 1706 m., vėliau – Białos Bielske (1708), Lvove (1712), Mstislavlyje (apie 1720), Sandomieże ir Slucke (1720), Poznanėje, Pšemysle, Varšuvoje (1721), Krokuvoje (1722) ir t. t. Pgl.: Zofia Pałubka, „Kult Opatrzności Bożej w Kościele katolickim w Polsce“, 188.

ar iki 1760 m. Šv. Teresės bažnyčioje buvo šio titulo altorius ir koplyčia, ar tik pertvarkant bažnyčią po gaisro priešais Nukryžiuotojo Jėzaus koplyčią ir jos altorių sumanyta įrengti atvirą Dievo Apvaizdos koplyčią su altoriumi. Šiuo metu restauruojama altoriaus stiuko lipdyba liudija, kad ji buvo kurta turint omeny Dievo Apvaizdos titulą: viršutinėje altoriaus dalyje – graakštaus piešinio į viršų kylančiame tarsi liepsnos liežuvis rokailio kartuše tarp debesų ir cherubinų įkomponuotas Dievo Apvaizdos simbolis – trikampyje spinduliuojanti visa reginti Dievo akis. Žemiau, baldakimo gaubiamoje ir piliorių ribojamoje nišoje, – pagrindinio altorinio paveikslas ar statulos vieta. XIX a. vizitacijos aktuose neužsimenama apie jokią šiame altoriuje kabėjusį kūrinių. Tapyboje, kaip ir skulptūrinėse kompozicijose, Dievo Apvaizdos idėja perteikiama simbolinio alegorinio pobūdžio kompozicijose⁶⁰. Jų Lietuvos bažnytinėje dailėje reta, kaip ir reti Dievo Apvaizdą reprezentuojantys altoriniai paveikslai. Tačiau Dievo Apvaizdos altorių nišose dažnai talpinti kitos ikonografijos – Jėzaus ir Marijos – atvaizdai, Susimąšėusio Kristaus statulos⁶¹, kiti pasijinės ikonografijos kūriniai. Kaip atrodė po gaisro įrengto Dievo Apvaizdos altoriaus visuma, kokie kūriniai jį puošė, šiandien galime tik spėlioti, tačiau spėjimams tam tikrą kryptį duoda prie šio altoriaus piliorių pastatytos šoninės skulptūros. Sunku identifikuoti jų ikonografiją, nes jos greičiausiai netiksliai perkurtos XX a. pradžioje, imituojančios 1760-ųjų originalus. Tačiau šių figūrų pozos yra iškalbingos ir neatsitiktinės: abu šventieji pavaizduoti skausmingai sudėję rankas malda. Tokia plastinė retorika (judesio piešinys ir gestas) tradiciškai suteikiama pasijinėse kompozicijose dalyvaujančioms figūroms arba figūroms, kurios vaizduojamos kaip atjaučiančios Kristaus kančios stebėtojos, *compassio* būsenos reiškėjos. Panašiai buvo apipavidalintas ir Šv. Kotrynos bažnyčios Dievo Apvaizdos koplyčios altorius (1753–1762), įamžintas Jerzio Hoppeno nuotraukoje⁶² [11 il.]. Jo viršutinėje dalyje virš piliastų iškilęs debesų, angelų ir spindulių apsuptas Dievo Apvaizdos simbolis, pagrindinėje nišoje – tapytas Nukryžiuoto Jėzaus paveikslas, o priešais jį iš abiejų šonų įkomponuotos Švč. Mergelės Marijos ir šv. Jono Evangelisto statulos, kita buvusi statulų pora nuotraukoje

60 Ji siejama su septynių arkangelų, laivo plaukiančio jūra, simbolizuojančio žmogaus gyvenimą, motyvais. Žr.: Krystyna Moisan-Jablońska, „Symbolika obrazu „Alegorii Bożej Opatrzności“ z klasztoru siostr wizerunek w Krakowie“, *Saeculum Christianum*, t. 22 (2015): 172–183.

61 Pavyzdžiui, Antonio Cardoso de Quiros sukurta Susimąšėusio Kristaus statula Kosta dela Luz El Puerto bažnyčios Dievo Apvaizdos altoriuje; Surdokaitė-Vitenė, *Susimąšęs Kristus*, 84.

62 Jerzy Hoppen, Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios Apvaizdos koplyčios altorius, XX a., in LNDM ED 174249.

11.
Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios Dievo apvaizdos koplyčia, LNDM
Chapel of the Divine Providence of St Theresa's Church in Vilnius

nesimato. Remdamiesi šia analogija, galime daryti prielaidą, kad ir Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios Dievo Apvaizdos altoriaus pagrindinėje nišoje kabėjo ar stovėjo pasijinės ikonografijos atvaizdas⁶³.

Tačiau altorių puošė ir kito pobūdžio Jėzaus atvaizdas. Tai liudija aukščiau cituota karmelitų kronikos žinutė apie Prahos Kūdikėlio Jėzaus altorių⁶⁴ ir V. Zahorsio ją paaiškinantis, išskleidžiantis pasakojimas:

Anksčiau ant altoriaus stovėjo maža Kūdikėlio Jėzaus statulėlė su auksuota ir akmenėliais inkrustuota karūna ir šilko suknele. Patraukus uždengtame altoriaus šone esančią virvelę, Viešpats Jėzus judino galvą ir sukiojo akis, kilnojo rankes, kas tamsiems žmonėms didžiulį poveikį darė. Uždarius karmelitų vienuolyną, statulėlė buvo nuimta nuo altoriaus ir laikyta sandėlyje, kur buvo apgadinta. Kunigas Fraćkiewiczzius liepė Jėzaus figūrėlę sutaisyti ir nusiųsti Krokuvos karmelitėms, pildant jų nuoširdų prašymą. Atsidėkodamos karmelitės atsiuntė kitą panašią statulėlę, tačiau nejudamą. Ši [dengiama stiklinio gaubto⁶⁵] dabar stovi ant šv. Jono Nepomuko altoriaus.⁶⁶

⁶³ Čia pasijinę ikonografiją suvokiame aprėpdami ir Švč. Mergelės Marijos Skausmingosios atvaizdus.

⁶⁴ Vilniaus basųjų karmelitų kronika, in LVIA, f. 1135, ap. 315, b. 315, l. 392.

⁶⁵ Wł. Zahorski, Kościół Ostrabramski Św. Teresy karmelitów bosych..., 18, [mašinarštis], Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios archyvas (toliau – TBA).

⁶⁶ Ibid., 19.

12.

Prahos Kūdikėlis Jėzus Krokuvos basųjų karmeličių Šv. Juozapo Globos bažnyčioje, Tojanos Račiūnaitės nuotrauka, 2022

Infant Jesus of Prague, St Joseph Discalced Carmelite Church in Kraków

Aprašyta Prahos Jėzusėlio statulėlė koplyčios altorių greičiausiai papuošė po 1763–1764 metų. Šioje koplyčioje ji stovėjo iki 1845 m., kai iš Vilniaus vienuolyno išėjo paskutiniai basųjų karmelitų tėvai⁶⁷. Krokuvos karmelitėms ji buvo atiduota XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kunigo Viktoro Frańkiewicziaus⁶⁸. Greičiausiai vilnietiškoji statulėlė praturtino 1921 m. naujai įsteigtą Krokuvos basųjų karmeličių Šv. Juozapo Globos vienuolyną Lobzowskos gatvėje, jo bažnyčioje prie vieno iš presbiterijos šoninių piliorių iki šiol gerbiama tiksli Prahos Kūdikėlio Jėzaus kartotė – marionetės tipo statulėlė su puošniais tekstilės drabužėliais [12 il.]⁶⁹. Tačiau Prahos Kūdikėlio Jėzaus altoriaus įvardijimas, aprašant bažnyčios remontą pabaigą, kelia dar vieną mintį. Atrodytų, jog jis tekste atsiradęs iš įpročio ar tradicijos, galbūt dar nepripratus prie naujo po gaisro įrengto Dievo Apvaizdos

67 Wanat OCD, *Zakon karmelitów bosych*, 285.

68 Kunigas Viktoras Frańkiewiczius nuo 1895 m. remontavo bažnyčią, 1903 m. pasirūpino elektros įvedimu; Romualdas Firkovičius, Vilniaus kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos, t. 3, 1991, in VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4484, 44.

69 Šio basųjų karmeličių vienuolyno koridoriuje kabo XVII–XVIII a. Vilniaus basųjų karmeličių portretai; Wanat OCD, *Zakon karmelitów bosych*, 292. Taigi šio konvento vienuolės buvo neabejingos Vilniaus seserų paveldo išsaugojimui.

13.

Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios Dievo
Apvaizdos koplyčia, XX a. pr., KPC

Chapel of the Divine Providence of
St Theresa's Church in Vilnius

altoriaus titulo. Be to, Vaikelio Jėzaus kultas basųjų karmelitų aplinkoje buvo ypač raiškus nuo XVII a.⁷⁰ Tai leidžia daryti prielaidą, kad Prahos Kūdikelio Jėzaus sekiny (kita figūrėlė) šoninės koplyčios altoriuje galėjo būti ir iki gaisro.

Taigi nors nėra visai aiškus pirminės po 1760 m. gaisro atstatytos Dievo Apvaizdos koplyčios vaizdas, akivaizdu, jog vienas seniausių rašytiniuose šaltiniuose fiksuotų joje buvusių atvaizdų buvo Prahos Kūdikelis Jėzus. Pagrindinė altoriaus niša greičiausiai buvo skirta pasijinės ikonografijos paveikslui ar statulai, analogiškai kaip ir to paties titulo panašiu laiku sukurtame Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios Dievo Apvaizdos koplyčios altoriuje. Tokios (ar panašios) ikonografijos altorių gražiai atliepė ir virš jo atsiverianti bei jo koplyčios erdvę formuojanti skliauto tapyba: rokailių rėmo supamas Vaikelis Jėzus, kažkur keliaujantis su kryžiumi ir kančios įrankiais.

70 Kūdikelio Jėzaus kulto įsitvirtinimą liudija Prancūzijos basųjų karmelitų sesers Švč. Sakramento Margaritos Jėzaus gimimui ir jo vaikystei apmąstyti skirtų „valandų“ ir meditacijų „karūnėlės“ vertimas į lenkų kalbą, išleistas knygoje: *Nabożenstwo do Naświętszego Dzieciństwa Pana Jezusa* (W Warszawie, Drukował Karol Ferdynand Schreiber, 1680).

Kultūros paveldo centro ikonografijos rinkinyje esančioje 1970 m. fotografijoje fiksuotas koplyčios vaizdas su Švč. Mergelės Marijos statula nišoje, votų juostomis iš šonų ir ant altoriaus pastatyta Vaikelio Jėzaus statulėle po stiklo gaubtu (Krokuvos basųjų karmeličių dovana). Altoriuje, greita jau minėtų ir šiandien tebesančių figūrų, stovi ir neišlikusi šv. Kazimiero statula. Šią nuotrauką palyginus su Lietuvos istorijos archyve saugoma 1928–1930 m. koplyčios nuotrauka, akivaizdu, kad Kultūros paveldo centro turima fotografija fiksuoja senesnę koplyčios vaizdą: dar su šv. Kazimieru, Vaikelio Jėzaus statulėle ant altoriaus, votų juostomis ir kita Švč. Mergelės Marijos statula nišoje [13 il.].

Dievo Motinos Gerosios Patarėjos paveikslas ir naujas koplyčios titulas

1830 m. bažnyčios vizitacijoje dar minimas Dievo Apvaizdos altorius⁷¹. Tačiau jau XX a. pradžioje V. Zahorski minėtą Dievo Apvaizdos koplyčią vadina Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos (*Matki Boskiej Dobrey Rady*) ir mini jos altoriuje esantį Švč. Mergelės atvaizdą auksuotuose rėmuose, supamą daugybės votų⁷². Toks altoriaus titulas figūruoja ir 1927 m. sudarytame bažnyčios inventoriuje⁷³.

Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos (it. *Mater Boni Consilii*) titulas siejams su Genazzano (Centrinėje Italijoje) išgarsėjusiu atvaizdu, vaizduojančiu Švč. Mergelę Mariją su Kūdikiu vaivorykštės fone. Tai bizantinės freskos fragmentas, kuris, anot legendos, stebuklingu būdu iš Albanijos miesto Scutari, kuriam grėsė turkų atpuolis, persikėlė į Genazzaną ir prisitvirtino prie šio miestelio augstinių emeritų bažnyčios sienos. Anot vienos legendos, paveikslui persikelti padėję angelai, anot kitos – jį pernešę du albanų valstiečiai eidami per vandenį. 1682 m. paveikslą karūnavo popiežius Inocentas XI⁷⁴. Lenkijoje vienas garsiausių Dievo Motinos Gerosios Patarėjos atvaizdų priklauso Krokuvos Šv. Dvasios bažnyčiai, tai – XVI a. pabaigos nežinomo italų dailininko sukurtas Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu Jėzumi paveikslas, kuris, anot legendos, 1642 m. liepos 13 d. pravirkęs

71 Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios ir vienuolyno prie Aušros Vartų vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694-1-3671, l.

72 Inwentarz kościoła Św. Teresy i Kaplicy Matki Boskiej Ostrabramskiej w Wilnie, 1927, l. 5; Zahorski, Kościół Ostrabramski Św. Teresy, l. 135.

73 Inwentarz kościoła Św. Teresy i Kaplicy Matki Boskiej Ostrabramskiej w Wilnie, 1927, l. 9.

74 Rūta Janonienė, „Senujų Trakų bažnyčios įranga ir benediktiniškojo paveldo likimas“, in *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sudarė Liudas Jovaiša (Vilnius: Aidai, 2008), 196.

14.
Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos paveikslas perkeltas į Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios pagrindinės navos šoninį altorių, KPC

Painting of Our Lady of Good Counsel transferred to the side altar of the main nave of St Theresa's Church in Vilnius

krauju. Kitas garsus, taip pat XVII a., šio titulo paveikslas ypač gerbtas Varšuvos Šv. Hiacinto bažnyčioje.

Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos populiarumas ypač išaugo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kai Romos popiežiaus Pijaus IX 1867 m. pakartotinai karūnavo Genazzano atvaizdą⁷⁵, o 1903 m. balandžio 22 d. popiežiaus Leono XIII iniciatyva Loreto litanija buvo papildyta invocacija: *Mater boni consilii*⁷⁶. 1889 m. Krokuvoje prie augustinių vienuolyno pradėjo veikti Dievo Motinos Gerosios Patarėjos brolija, pavadinta Pamaldi Unija. Dar 1881 m. Jadvyga Zamoyska Paryžiuje įsteigė Dievo Motinos Gerosios Patarėjos draugiją netekėjusioms moterims, trokštančioms pasiaukoti Dievui ir Tėvynei, ji buvusi ypač populiari ir vėliau paplito daugelyje Lenkijos miestų⁷⁷.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ <https://web.archive.org/web/20061201002134/http://campus.udayton.edu/mary/meditations/Fall99.html>.

⁷⁷ Krystyna Kuźmak, „Dobrej Rady Matka Boża“, in *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, pod red. Romualda Łukaszyka, Ludomira Bieńkowskiego, Feliksa Gryglewicz (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 1979), 1370–1372.

15.
 Vincentas Slendzinskis, Švč. Mergelės Marijos
 Gerosios Patarėjos paveikslas, LNDM
 Painting of Our Lady of Good Counsel

1909 m. Vilniaus Šv. Teresės bažnyčia buvo remontuojama⁷⁸, greičiausiai šiuo laiku buvo pakeistos kai kurių paveikslų vietos altoriuose ir patys altorių titulai, išskyrus presbiterijos (šv. Teresės, Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės, šv. Juozapo) ir Nukryžiuotojo koplyčios altorių. Po 1927–1930 m. bažnyčios remonto Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos paveikslas iš šoninės prienvio koplyčios buvo iškeltas ir patalpintas į pagrindinės navos šoninę dešinę pusėje esantį (dabar Šv. Mykolo Arkangelo) altorių. Tai liudija tų metų interjero nuotraukos: vienoje jų greta pagrindinio ir dviejų presbiterijos altorių užfiksuotas ir šoninis prie pilioriaus įrengtas altorius, kuriame matyti Dievo Motinos Gerosios Patarėjos ikonografinio tipo paveikslas⁷⁹ [14 il.]. Tuo pat metu darytoje mūsų nagrinėjamos koplyčios nuotraukoje matyti Švč. Mergelės Marijos statula, pastatyta į nišą [žr. 10 il.]. Grįžtant prie Dievo Motinos Gerosios Patarėjos paveikslo, svarbu pastebėti, kad jis buvo tapytas panašiu laiku kaip ir to paties titulo paveikslas Senujų Trakų benediktinių bažnyčiai. Pastarojoje šventovėje yra du šio titulo paveikslai: vienas jų netradicinės šio titulo atvaizdui ikonografijos⁸⁰, o

78 Inwentarz kościoła Św. Teresy i Kaplicy Matki Boskiej Ostrabramskiej w Wilnie, 1927, l. 4.

79 LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 282, l. 109.

80 Švč. Mergelė Marija laiko prisiglaudusi miegantį Vaikelį Jėzų, žr.: Janonienė. „Senujų Trakų“, 196, il. 7.

16.
Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos
paveikslas, KPC

Painting of Our Lady of Good Counsel

kitas – tradicinės, signuotas Vincento Slendzinskio 1895 m. darbas. Dar vienas šio dailininko to paties titulo paveikslas saugomas Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus rinkiniuose, jis čia pateko iš Šv. Juozapo bažnyčios Vilniaus gatvėje, sukurtas 1904 metais [15 il.]. Vilniaus Šv. Teresės bažnyčioje, kaip jau buvo minėta, rašytinių ir ikonografinių šaltinių fiksuojamas Slendzinskio (tik Aleksandro) tapytas Dievo Motinos Gerosios Patarėjos paveikslas [16 il.]. 1979 m. bažnyčios interjero aprašyme nurodomi pastarajam dailininkui priskiriamo *Marijos su Kūdikiu* paveikslo matmenys (123 × 68), aprašomas jo koloritas⁸¹. 1988 m. Vilniaus paminklų sąvade minimas tas pats XIX a. antroje pusėje Slendzinskio nutapytas *Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu* paveikslas (DV 189), tik jau be matmenų⁸², o 2001 m. bažnyčios tapybos kūrinių inventoriuje XIX a. antros pusės *Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu* paveikslas iš viso nėra minimas⁸³.

⁸¹ „Koloritas žalsvas, gelsvas, melšvas. Viršutinė dalis nubrūžinta, stovis vidutinis (labai neįtikinama autorystė)“ – KPC archyvas, AtR 42 BC. Architektūros paminklo techninės apžiūros aktas, 1973 12 28. Priedas nr. 1. Šv. Teresės bažnyčios ir Aušros vartų Gorkio 88 eksterjero ir interjero aprašymas, 11.

⁸² Deja, nepateikti šio kūrinio matmenys Dalios Krūminienės, Daivos Petrauskienės, Povilo Spurgevičiaus aprašyme; *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1 (Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988), 257.

⁸³ Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios inventorių. Tapyba. Inventorizaciją atliko ir sąrašą sudarė Sigita Maslauskaitė, 2001 03 24, in TBA.

17.

Nuo Jėzaus nuplėšiami drabužiai, Vilmiaus Šv. Teresės bažnyčios Nukryžiuotojo koplyčios sienų tapyba, KPC

Jesus is stripped of his garments, wall painting in the Chapel of the Crucified Christ of St Theresa's Church in Vilnius

Greičiausiai pradingusio kūrinio autorius visgi ne Aleksandras, kaip buvo minėta ankstesniuose bažnyčios interjero aprašymuose, o Vincentas Slendzinskis (1838–1909), sukūręs ir kitus du žinomus Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos titulo paveikslus⁸⁴. 1928–1930 m. bažnyčios interjero nuotraukoje matomas Marijos atvaizdas kompoziciškai artimas Senųjų Trakų bažnyčiai priklausančiam Slendzinskio paveikslui. Jame Gerosios Patarėjos atvaizdas nutapytas tarytum pakibęs ir sklendžiantis virš jūros, o žemiau jo pavaizduoti vandens paviršiumi keliaujantys du albanų valstiečiai⁸⁵. Tokia kūrinio kompozicija grįsta paveikslu paveiksle principu, kai rėmo ribojamas Švč. Mergelės Marijos su Jėzumi atvaizdas komponuojamas platesniame tapytos drobės lauke, taip per stebuklingą, antgamtišką jo apsuptį (antgamtiškos kelionės per jūrą nuorodą) išryškintas kultinis reprezentuojamo atvaizdo pobūdis. Tikriausiai tokios ar labai panašios ikonografijos kūrinys XIX a. pabaigoje papuošė Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios Dievo Apvaizdos koplyčios altorių, suteikdamas jam naują titulą ir naują pamaldumo Dievo Motinai impulsą.

⁸⁴ Aleksandras Slendzinskis mirė 1878 m., o Švč. Mergelės Marijos paveikslas greičiausiai sukurtas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Be to, XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais Vincentas Slendzinskis nemažai tapė bažnyčioms; *Lietuvos dailininkų žodynas 1795–1918*, t. 2, sudarė Jolanta Širkaitė (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2012), 364–365.

⁸⁵ Janonienė, „Senųjų Trakų“, 197.

18.
Šv. Mergelė Marija,
Vilniaus Šv. Teresės
bažnyčios
Nukryžiuotojo
koplyčios sienų
tapyba, KPC

The Blessed Virgin
Mary, wall painting
in the Chapel of the
Crucified Christ
of St Theresa's
Church in Vilnius

19.
Šv. Jonas
Evangelistas,
Vilniaus Šv. Teresės
bažnyčios
Nukryžiuotojo
koplyčios
sienų tapyba, KPC

St John the
Evangelist, wall
painting in the
Chapel of the
Crucified Christ
of St Theresa's
Church in Vilnius

Vaikelis Jėzus *Via Crucis* kontekste

Apžvelgę koplyčios įrangos raidą, aptarę kai kurių joje buvusių kūrinių ikonografiją, sugrįžkime į 1763 m. vasarį, kai buvo baigti jos įrangos darbai. Kronikoje tai fiksuojama pirmiausia aprašant Nukryžiuotojo koplyčią: altorius įrengtas iš mūro, dažytas ir iš dalies auksuotas, o sienose Viešpaties Kančios paslapčių atvaizdai gražiai ir gyvai nutapyti⁸⁶. Kronikininkas patikina, kad optiškai tapytame mūriniame auksuotame altoriuje greitai bus pakabinta ir Nukryžiuotojo figūra, atgabenta iš Liublino basųjų karmelitų vienuolyno refektoriaus⁸⁷.

Kaip jau buvo minėta, mūsų laikus pasiekė viena iš šių koplyčių iki 1783 m. naujos Pociųjų koplyčios įrengimo puošusių pasijinių kompozicijų – Kristaus kančios scenų, atidengtų per 1927–1930 m. restauraciją⁸⁸. Tai arkinėje nišoje (buvusioje platesnėje ir aukštesnėje nei po 1783 m. rekonstrukcijos) nutapyta iš dviejų segmentų sudaryta kompozicija, kurios pagrindinėje dalyje pavaizduota dešimtoji Kryžiaus kelio scena „Nuo Jėzaus nuplėšiami drabužiai“ [17 il.], o viršutinėje mažesnėje – rokailių apsup-tame ovalo pavidalo kartuše – „Jėzaus parpuolimas po kryžiumi“. Įėjimo į

⁸⁶ *Circa Hujus Mensis fifta est cum Omnibus accomodationibus Capella Domini Jesu Crucifixi cura et impsis R. P. Vladislav a S. Dionysio immediati (...) Altar optico Artificio erectum de muro dealbatum, et in partibus deauratur. Imgines in panietibus Misteriorum Passionis Domine cue pulchra ad uvum depictae*; Vilniaus basųjų karmelitų kronika, in LVIA, f. 1135, ap. 315, b. 315, l. 392.

⁸⁷ Ibid.

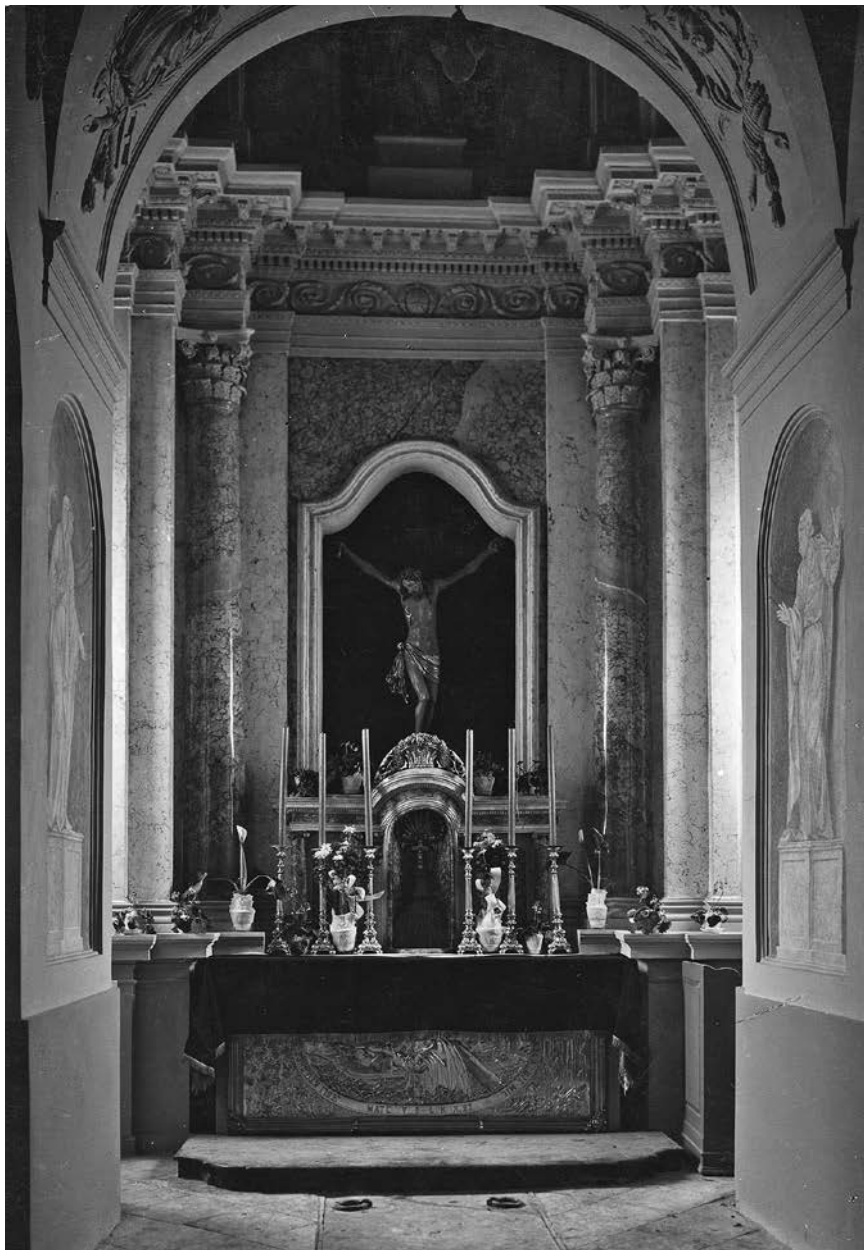
⁸⁸ Stanisław Lorentz, „Vilniaus Aušros Vartų bažnyčios interjero konservavimas“, *Ochrona zabytków sztuki*, Zeszyt 1–4 (Warszawa, 1930/1931): 212–215.

koplyčią arkos sienose (pilioriuose?) išliko šiam pasijiniam ciklui priklausančios monochrominės Švč. Mergelės Marijos ir šv. Jono figūros, palinkusios į koplyčios altorių, į jame buvusią ir dabar esančią Nukryžiuoto Jėzaus figūrą [18, 19 il.]. Panašu, kad Nukryžiovimo scena šioje koplyčioje (kaip ir Kauno basųjų karmelitų Švč. Kryžiaus išaukštinimo bažnyčios presbiterijoje⁸⁹) buvo įtraukta į Kryžiaus kelio ciklą, paskutinę kulminacinę jo dalį. Po dešimtosios išlikusios stoties „Nuo Jėzaus nuplėšiami drabužiai“ turėjo būti vienuoliktoji stotis „Jėzus prikalamas prie kryžiaus“, dvyliktoji – „Jėzus prikaltas ant kryžiaus miršta“, tryliktoji – „Jėzus nuimamas nuo kryžiaus“ ir keturioliktoji „Jėzaus guldymas į kapą“. Dvyliktają stotį koplyčioje atstoja pats altorius su Nukryžiuotojo Jėzaus statula, tokiu pakitusiu meninės artikuliacijos būdu (tapybą papildant skulptūra) išryškinama šio vaizdo kertinė, lūžinė reikšmė [20 il.]. Kitos dvi stotys, arba Kristaus kančios paslaptys, buvo nutapytos priešingoje šios koplyčios sienoje, jos negiliose, bet erdviuose nišose, greičiausiai dar su papildomais Kristaus kančios vaizdais kartušuose, analogiškai kaip išlikusioje šios koplyčios freskoje. Karmelitų kronikoje kalbama tik apie Nukryžiuotojo koplyčios sienų tapybą. Tačiau Pasijų Vaikelio motyvas priešingos koplyčios skliaute leidžia daryti prielaidą, jog Kristaus kančios paslaptis reprezentuojantis ciklas arba bent jo tematiką plėtojanti sienų tapybos ikonografija aprėpė abi prienavio šonines koplyčias.

Basųjų karmelitų bažnyčioms buvo būdinga nekanoninė Kryžiaus kelio interpretacija, taip pat būdingas Kristaus kančios ciklą ar jų dalių įterpimas į pačių bažnyčių interjerų ikonografines programas⁹⁰, ir šiame straipsnyje nagrinėjamas Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios šoninių koplyčių polichromijos atvejis tai patvirtina. Skliauto kompozicija su kančios įrankiais nešinu Vaikeliu Jėzumi jungiasi į Viešpaties kančios paslapčių ciklą – pasijinę ikonografinę programą, kuri dėstoma pagal dviejų vienas priešais kitą esančių šoninių koplyčių altorių ašį. Pasijų Vaikelio Jėzaus kompoziciją pagal XVIII a. antros pusės šventovių polichromavimo principus galėjo atliepti gretimai įkomponuotos naratyvinio pobūdžio scenos, kurios tarytum interpretuoja ir praplečia simbolinio vaizdo reikšmę, sudarydamos vientisą,

⁸⁹ Laima Šinkūnaitė, analizuodama Kauno bažnyčios Kristaus kančios freskų ciklą, atskleidė, kad pagrindinis altorius su skulptūriniu Nukryžiuotojo atvaizdu buvo įtrauktas į bažnyčios freskose chronologiškai dėstomą pasakojimą; Šinkūnaitė, „Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčia“, 156–157.

⁹⁰ Giniūnienė, *Kryžiaus kelias Lietuvoje*, 37.

20.
Nukryžiuotojo altorius Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios
Nukryžiuoto Viešpaties koplyčioje, LVIA

Altar of the Crucified Christ in the Chapel of the
Crucified Christ of St Theresa's Church in Vilnius

pagrįstą reikšminių nuorodų ir sąsajų sistemą, ansamblį⁹¹. Kita vertus, analogiška emblemine kompozicija, kaip ir mūsų aptariama Dievo Apvaizdos koplyčioje, greičiausiai buvo papuošti ir Nukryžiuotojo koplyčios skliautai. Galbūt vienas ar kitas jos motyvas perėjo ir į Pocių koplyčios klasicistinių stiuuko dekorą su savaip grupuojamais *arma Christi*.

Svarbu pastebėti, kad Nukryžiuotojo koplyčios ikonografinę programą tęsė ir plėtojo ne tik priešingos koplyčios skliaute nutapytas Pasijų Vaikelio motyvas, bet ir jos Dievo Apvaizdos altoriaus dekoras: jame buvęs iki šiol nežinomos ikonografijos altorinis paveikslas ar statula ir tikrai buvusi Prahos Jėzusėlio statulėlė – karmelitiško Malonės Karaliaus įvaizdis. Taip per Jėzaus Vaikystės – Įsikūnijusio Viešpaties tematiką buvo gilinamas Jo kančios ir mirties ant kryžiaus slėpinio suvokimas, deklaruojama nepaklusni istoriniam pasakojimui, belaikė ir sapniška Jo pergalės prieš mirtį žinia.

Išvados

Straipsnyje, aiškinantis Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios šoninės Dievo Apvaizdos koplyčios įrangos raidą, iškelta anksčiau Lietuvos meno istorijos istoriografijoje neskelbtų žinių apie joje buvusią Prahos Vaikelio Jėzaus statulėlę, nuo XIX a. antros pusės jame kabėjusį ir naują titulą koplyčiai suteikusį Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos paveikslą. Pirmąkart publikuojami šios koplyčios įrangos raidą atspindintys ikonografiniai šaltiniai – XX a. pirmos pusės fotografijos.

Dievo Apvaizdos, vėliau Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos, koplyčios skliaute nutapytas Pasijų Vaikelio motyvas yra artimas Hieronimo Wierixo ir Peterio Overadto graviūroms. Freskoje iš Wierixo graviūros perimtas krepšelio motyvas ir kalvoto dramatiško peizažo fonas, o iš Overadto – Jėzaus figūros plastika, judesys. Abu galimi mūsų nagrinėjamo sienų tapybos segmento šaltiniai lydimi tų pačių psalmės žodžių *et in laboribus a iuventute mea* („nuo jaunystės kenčiu, esu prie mirties“) (Psalm 87:16), nurodančių, kad kompozicija yra didesnio pasijinio ciklo dalis.

Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios prienavyje po 1760 m. gaisro 1764 m. įrengtos šoninės koplyčios sudarė vieningą pasijinės ikonografijos programą. Ji buvo dėstoma pagal priešpriešiais įrengtų koplyčių – Nukryžiuotojo

⁹¹ Cornelia Kemp, *Angewandte Emblematik in süddeutschen Barockkirchen* (München-Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1981), 14.

Viešpaties ir Dievo Apvaizdos (Prahos Vaikelio Jėzaus) – altorių ašį, statmenai nuo bažnyčios įėjimo link didžiojo altoriaus vystomam vaizdų pasakojimui apie Avilo mistikės šv. Teresės gyvenimą.

Prienvyje išlikę sienų tapybos ciklo elementai, iš vienos pusės – arkinėje nišoje esančios scenos „Nuo Kristaus nuplėšiami drabužiai“ su mažesne kompozicija „Kristus parpuola po kryžiumi“ ir koplyčios pilorių sienose nutapytomis monochrominėmis Švč. Mergelės ir šv. Jono figūromis, o iš kitos – koplyčios skliaute nutapytu Pasijų Vaikeliu XVIII a. pabaigoje sudarė vieningos ikonografinės programos Kristaus kančios apmąstymui skirtą ciklą.

Nukryžiuotojo skulptūra altoriuje iki koplyčios rekonstrukcijos buvo įtraukta į *Via Crucis* stočių, karmelitų vadintų Viešpaties kančios paslaptimis, seką. Tad sienų tapybos pasijinis ciklas apėmė ir kitą, ne tapybinę, bet skulptūrinę mediją. Šiuo pagrindu galima daryti prielaidą, kad Dievo Apvaizdos koplyčios skliauto freska – Pasijų Vaikelis turėjo tam tikrą programuojamą ryšį su altoriuje buvusia Prahos Kūdikėlio Jėzaus statulėle, arba atvirkščiai.

Jėzaus vaikystės tema buvo plėtojama ir kituose Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios altoriuose (visų pirma – Šv. Juozapo Sužadėtinio, arba Šv. Šeimos), taip pat ir sienų tapybos kompozicijose, tačiau tai jau kito straipsnio tema.

Gauta ——— 2022 02 22

Santrumpos

- LVIA – Lietuvos valstybinis istorijos archyvas
 KPC – Kultūros paveldo centras
 LMABV RS – Lietuvos mokslų akademijos
 Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
 TBA – Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios archyvas
 VAA – Vilniaus apskrities archyvas
 VUB RS – Vilniaus universiteto rankraščių
 skyrius

Šaltiniai

- Architektūros paminklo techninės apžiūros aktas, 1973 12 28. Priedas nr. 1. Šv. Teresės bažnyčios ir Aušros vartų Gorkio 88 eksterjero ir interjero aprašymas. In KPC archyvas, AtR 42 BC.
- Inwentarz kościoła Św. Teresy u kaplicy Matki Boskiej Ostrabramskiej w Wilnie, 1927. In LMABV RS, f. 318-12081.
- [Firkovičius, Romualdas] Šv. Teresės bažnyčios ir Aušros Vartų (Gorkio 88) eksterjero ir interjero aprašymas. Architektūros paminklo techninės apžiūros aktas 1973 12 28. Priedas nr. 1, R-41. In KCP archyvas, AtR 42 BC.
- Firkovičius, Romualdas. Vilniaus kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos. T. 3, 1991. In VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4484.
- Kronika Kościoła i Klasztoru Wileńskiego PP. Benedyktynek położonego w diecezji wileńskiej..., 1848 03 15. In VUB, f. 4, b. A-2423.
- Vilniaus Šv. Teresės (Aušros Vartų) bažnyčios ir basųjų karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818. In LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4014.
- Vilniaus Šv. Teresės (Aušros Vartų) bažnyčios ir basųjų karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820. In LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671.
- Vilniaus Šv. Teresės (Aušros Vartų) bažnyčios ir basųjų karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1828. In LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3670.
- Vilniaus Šv. Teresės (Aušros Vartų) bažnyčios ir basųjų karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1830. In LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3777.

- Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios interjeras ir sienų tapyba prieš restauravimą. J. Buðhako fotografijos, 1928–1930. In LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 281.
- Vilniaus Šv. Teresės bažnyčia [nuotraukos]. In LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 282.
- Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios interjero nuotraukos, 1970 (?). In KPC, f. 41.
- Vilniaus basųjų karmelitų kronika. In LVIA, f. 1135, ap. 315, b. 315.
- Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios inventorių. Tapyba. Inventorizaciją atliko ir sąrašą sudarė Sigita Maslauskaitė, 2001 03 24. In TBA.
- Zahorski, Władysław. Kościół Ostrabramski Św. Teresy. In LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10.
- Zahorski, Władysław. Kościół Ostrabramski Św. Teresy karmelitów bosych. In TBA.

Publikuoti šaltiniai

- [Marcin Hinceza] *Dziecię Pan Jezus, to iest Nabożne rozmyślenia o dzieciństwie Pana Jezusowym, tak przed narodzeniem, jako i po narodzeniu*. Kraków: Druk Franciszka Cezarego, 1636.
- [Marcin Hinceza] *Chwała z Krzyża, której i sobie, i nam nabył Jezus ukrzyżowany*. Kraków: Druk Andrzeja Piotrkowczyka, 1641.
- Nabożenstwo do Naświętszego Dzieciństwa Pana Jezusa*. W Warszawie, Drukował Karol Ferdynand Schreiber, 1680.

Literatūra

- Berliner, Rudolf. „Arma Christi“. In *The freedom of Medieval art*, 97–191. Berlin: Lucas Verlag, 2003.
- Bielak, Alicja. „O roli wzroku i obrazu w twórczości medytacyjnej Marcina Hińczy“. *Meluzyna* 1 (6) Rocznik IV (2017): 59–74. doi: 10.18276/me.2017.2-01.
- Deluga, Waldemar. *Malarstwo i grafika cerkiewna w dawnej Rzeczypospolitej*. Gdańsk:

- Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2000.
- Drėma, Vladas. „Twórcy kościoła Św. Teresy w Wilnie“. *Biuletyn Historii Sztuki*, nr. 46 (1976): 297–298.
- Forbelský, Josef, Jan Royt ir Mojmir Horyba. *The Holy Infant of Prague*. Prague: Aventinum Publishing House, 2002.
- Gayk, Shannon. „Early Modern Afterlives of the arma Christi“. In *The arma Christi in Medieval and Early Modern Material Culture: With acritical edition of „O Vernicle“*, 273–308. Ed. by Lisa H. Cooper and Andrea Denny-Brown. Routledge, 2014.
- Giniūnienė, Asta. *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013.
- Goskerell, Nina. *Il Bambino Gesù. Italianische Jesuskindfiguren aus drei Jahrhunderten*. Stammlung Hiky Mayr, Wien: Bayerisches Nationalmuseum und Hiky Mayr, 1998.
- Griciūtė-Šverbienė, Liepa. *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
- <https://web.archive.org/web/20061201002134/http://campus.udayton.edu/mary/meditations/Fall99.html>.
- <http://enfantjesusdebeaune.free.fr/2017/POLO-NAIS/ma-gorzata-od-naj-wi-tszego-sakramentu.html>.
- <https://www.karmel.pl/krol-laski-dzieciatko-jezus-z-beaune/>.
- <https://polona.pl/item/nabozenstwo-do-naswietszego-dziecinstwa-pana-jezvsaNzQwNTA4NzQ/125/#info:metadata>.
- <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-66.892>.
- <https://www.textmanuscripts.com/medieval/boschman-paradisus-precum-60679>.
- http://volyn-museum.com.ua/news/z_kolekciji_muzeju_volinskoji_ikoni_ikona_khristos_nedremne_oko/2020-04-15-5129.
- <http://enfantjesusdebeaune.free.fr/2017/POLO-NAIS/ma-gorzata-od-naj-wi-tszego-sakramentu.html>.
- <https://www.karmel.pl/praga-cudowne-praskie-dzieciatko-jezus-jezulatko/>.
- Janonienė, Rūta. „Senujų Trakų bažnyčios įranga ir benediktiniškojo paveldo likimas“. In *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*. Sudarė Liudas Jovaiša, 181–202. Vilnius: Aidai, 2008.
- . „Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema“. In „Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje“. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 7 (1996): 174–200.
- Kałamajska-Saeed, Maria. *Ostra Brama w Wilnie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- Kemp, Cornelia. *Angewandte Emblematik in süddeutschen Barockkirchen*. München–Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1981.
- Knipping, John B. *Iconography of the Counter Reformation in the Netherlands. Heaven on Earth*. Leiden: A.W. Sijthoff, Nieuwkoop: B. De Graaf, 1974.
- Kramiszewska, Aneta. „Zatopiona w męce Syna: wizerunki Matki Bożej w otoczeniu „arma passionis“ (XIV–XVIII wiek)“. *Salvatoris Mater* 14, nr. 1–4 (2012): 149–166.
- Kuźmak, Krystyna. „Dziecie Jezus“. In *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Pod red. Romualda Łukaszyka, Ludomira Bieńkowskiego, Feliksa Gryglewicz, 470–482. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 1983.
- . „Dobrej Rady Matka Boża“. In *Encyklopedia Katolicka*. T. 3. Pod red. Romualda Łukaszyka, Ludomira Bieńkowskiego, Feliksa Gryglewicz, 1370–1372. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 1979.
- Lexikon der Christlichen Ikonographie*. T. 2. F–K. Chefredakteur dr. Oskar Hall. Rom–Freiburg–Basel: Herder, 1990.
- Lietuvos dailininkų žodynas XVI–XVIII a.* T. 1. Sudarė Aistė Paluišytė. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2005.

- Lietuvos dailininkų žodymas 1795–1918*. T. 2. Sudarė Jolanta Širkaitė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2012.
- Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*. T. 1. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
- Liškevičienė, Jolita. „Kūdikėlis Jėzus, miegantis ant kryžiaus“. In *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. Tapyba. Skulptūra. Grafika XIX–XX a. pradžia*. T. 1, 142. Sudarytoja Dalia Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003.
- Lorentz, Stanisław. „Vilniaus Aušros Vartų bažnyčios interjero konservavimas“. In *Ochrona zabytków sztuki*. Zeszyt 1–4, 212–215. Warszawa, 1930/1931.
- Matuškaitė, Marija. „Dailininkas, puošęs Aušros Vartų koplyčią“. In „Aušros Vartų Švč. Marijos Gailestingumo Motinos paveikslas“. *Acta Academiae Artium Vilmensis*, nr. 10 (1997): 28–37.
- Moisan-Jablońska, Krystyna. „Symbolika obrazu „Alegorii Bożej Opatrzności“ z klasztoru sióstr wizytek w Krakowie“. *Saeculum Christianum*. T. XXII (2015): 172–183.
- . *Obrazowanie walki dobra ze złem*. Ser. Polska sztuka kościelna Renesansu i Baroku. T. 3. *Tematy i symbole. Nauka Kościoła*. Kraków: Universitas, 2002.
- Paubuska, Zofia ir Sławomir Brzozacki. „Opatrzność Boża. Kult. Zgromadzenia Zakonne.Bractwa“. In *Encyklopedia katolicka*. T. 14. Pod red. Edward Gigilewicz, 621–628. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2010.
- . „Kult Opatrzności Bożej w Kościele katolickim w Polsce“. *Rocznik teologii katolickiej*. T. 8, 180–210. 2009. doi: 10.15290/rtk.2010.09.13.
- Pielas, Magdalena. *Matka Boska Bolesna. Polska sztuka kościelna Renesansu i Baroku. Tematy i symbole*. Kraków: Universitas, 2000.
- Račiūnaitė, Tojana. „Apie Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios freskų ikonografiją“. In „Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje“. *Acta Academiae Artium Vilmensis*, nr. 7 (1996): 97–150.
- . *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
- Słownik Polskich Teologów katolickich*. Pod red. Ks. Hieronima Eug. Wyczawskiego OFM. Warszawa: Akademia teologii katolickiej, 1982.
- Stankevičienė, Regimanta. *Antakalnio Jėzus ir kiti stebuklingojo Jėzaus Narariečio atvaizdai Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- Surdokaitė-Vitienė, Gabija. *Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- Šinkūnaitė, Laima. „Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčia: neregamentuotas *Via Crucis* freskų ciklas“. *Logos* 66 (2011): 153–166.
- . „Pasijinė Kristaus ikonografija Pažaislio kamaldulių vienuolyne“. *Logos* 48 (2006): 66–174.
- Šiurkutė, Indrė. „XVII–XVIII amžiaus Nukryžiuotojo altoriai Lietuvoje: atvaizdo prasmės retabulo ikonografijos kontekste“. Daktaro disertacija, Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, 2016.
- Tatar-Próchniak, Ewa. „Postać Dziecięcego Chrystusa w sztuce wczesnochrześcijańskiej“. *Roczniki Humanistyczne*. T. 26, zeszyt 4 (1978): 13–18.
- Wanat, Józef Benignus OCD. *Zakon Karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*. Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów bosych, 1979.
- Vasiliauskienė, Aušra. *Kauno benediktinių vienuolyno ansamblio meninė savastis. Kauno benediktinių vienuolyno tyrimai*. T. 2. Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus, 2016.
- Vasiliūnienė, Dalia. *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* Vilnius: Aidai, 2010.

Tojana Račiūnaitė —

Pasijų Vaikelis Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios koplyčioje

Summary

The Infant Christ Bearing the Instruments of the Passion in the Chapel of St Theresa's Church in Vilnius

Tojana Račiūnaitė

Keywords: St Theresa's Church in Vilnius, Infant Christ of the Passion, Infant Christ of Prague, Chapel of the Divine Providence, images of the Passion of Christ, painting of Our Lady of Good Counsel.

The image of the Infant Jesus bearing the instruments of the Passion appears in the mural paintings of St Theresa's Church in Vilnius. It is the so-called Infant Christ of the Passion – basically a symbolic, metaphorical motif connecting the realities of childhood and death. In the article, its iconographic genesis and the historical context of its appearance in the side Chapel of the Divine Providence (later, of Our Lady of Good Counsel) of St Theresa's Church in Vilnius is discussed. The author attempts to reconstruct the meaning of this motif in a more general iconographic context of the furnishing and mural paintings of both chapels of the narthex. It is revealed that based on the altars of these chapels standing opposite each other, another axis of the church's iconographic programme was formed – the series of the Passion of Christ, which was as if intersecting the axis of the visual narrative of the central nave running lengthwise. The author of the article tries to prove the supposition that the polychromy of the church from the second half of the 18th century was closely related to the iconography of the titular images of its altars.

While discussing the development of the furnishing of the side Chapel of the Divine Providence, the author provides yet unpublished information in the historiography of Lithuanian art about the statuette of the Infant Jesus of Prague that was once held in that chapel, and the painting of Our Lady of Good Counsel that was held there since the second half of

the 19th century and gave the new title to the chapel. Iconographic sources reflecting the development of the chapel's furnishing – photographs from the first half of the 20th century – are published here for the first time.

It has been established that the motif of the Infant Christ of the Passion painted on the vault of the Chapel of the Divine Providence is similar to those seen in engravings by Hieronimus Wierix and Peter Overadt. The motif of a basket and the background of a hilly dramatic landscape are borrowed from Wierix, and the visual expression and movement of the figure of Jesus – from Overadt's engraving. Both possible sources of the segment of wall painting analysed in the article contain the same words of the psalm *et in laboribus a iuventute mea* – “I am in labours from my youth” (Psalm 87:16), indicating that the composition is part of the series of the Passion.

The research allows us to assert that the side chapels installed in the narthex of St Theresa's Church in Vilnius in 1764 after the fire of 1760 constituted a coherent programme of the Passion iconography. It was laid out along the axis of the altars of the opposite chapels (The Lord on the Cross and the Divine Providence (The Infant Jesus of Prague)), perpendicularly to the visual narrative about the life of the mystic St Theresa of Avila developed from the entrance to the high altar.

The surviving scenes from the Passion-themed wall painting series in the narthex (*Christ is stripped of his garments* with a smaller composition *Christ falls beneath the cross*), the figures of the monochromic Blessed Virgin Mary and St John painted on the chapel's pillars and the Infant Christ of the Passion painted in the late 18th century on the chapel's vault on the opposite side constituted a coherent iconographical programme, which included both the sculpture of the Crucified Christ and the dressed statuette of the Infant Jesus of Prague. Thus, the sculpture of the Crucified Christ in the chapel's altar before its reconstruction in 1783 was included in the sequence of *Via Crucis* stations, or the Mysteries of the Lord's Suffering, as the Carmelites called them. On this basis we can make an assumption that the fresco on the vault of the Chapel of the Divine Providence – The Infant Christ of the Passion – had a certain programmatic link to the statuette of the Infant Jesus of Prague in the altar.